

דו"ח פעילות

לתקופה 1.1.97 - 31.12.97

תוכן העניינים:

- 2 ע' נתונים כלליים על פעילות
- 4 ע' 1. תושבות
הטרנספר השקט
תושבות בשטחים
- 15 ע' 2. זכויות כלואים:
עינויים
מעצרים מינהליים
איתורים
חוק השב"כ
- 24 ע' 3. אלימות כוחות הבטחון
החוק לשלילות פיצויים
תביעות פיצויים
- 32 ע' 4. חופש התנועה
- 36 ע' דיווח ארגוני וכספי

נתונים כלליים על הפעילות ב-1997

במהלך התקופה שמ-1.1.97 עד 31.12.97 נתקבלו במוקד 1551 פניות לסיוע. במחצית הראשונה של 1997 נתקבלו 645 פניות. במהלך 1996 כולה - 1752 פניות.

טבלת תלונות שנתקבלו במוקד במהלך התקופה 1.1.97 - 31.12.97
עפ"י נושאים:

<u>הנושא</u>	<u>מס' הפניות</u>	<u>% מסך הפניות ב-97'</u>
תושבות	46	3.0
תנאי מעצר ועיננויים	52	3.4
מעצרים מינהליים	29	2.0
איתורים *	1161	74.7
נעדרים	1	0.1
ביקור משפחות בכלא	67	4.4
אלימות ונזק לרכוש	37	2.4
אישורי יציאה	116	7.5
כניסה מירדן לגדה	5	0.3
כניסה מישראל לעזה	14	0.9
כניסה מהשטחים לישראל	4	0.2
החזמת תעודות זהות	5	0.3
פקדונות	4	0.2
אחר	10	0.6
סה"כ	1551	100%

* איתורים - בפועל נתקבלו פניות לאיתורם של 1525 איש שנעצרו - מתוכם 1161 איש שפרטיהם טרם נמצאו במאגר המידע במוקד ועוד 364 איש שפרטיהם נמצאים כבר ונתבקש איתורם פעם נוספת, עקב מעצר חוזר או העברות מכלא למשנהו.

טבלת פניות עפ"י נפות לתקופה 1.1.97 - 31.12.97:

נפה	מספר הפניות	% מסך הפניות
שכם	132	8.5
טולכרם	158	10.2
רמאללה	175	11.3
ירושלים	103	6.6
בית לחם	391	25.3
חברון	468	30.2
ג'נין	35	2.2
יריחו	8	0.5
אחר	14	0.9
עזה*	67	4.3
סה"כ	1551	100%

* התלונות מעזה מתפלגות כדלקמן:

1	איחוד משפחות -
4	כניסה מעזה לישראל -
1	אישור יציאה לחו"ל -
1	ביקור בכלא -
1	מות -
49	איתורים -
10	עינויים -

טבלת פניות לפי חודשים ונושאים במהלך התקופה 1.1.97 - 31.12.97:

חודש	רכוש	אלימות	מינהלי	איתורים	אחר	סה"כ
1/97	1	1	18	56	6	82
2/97	1	2	24	49	2	78
3/97	--	1	32	99	11	143
4/97	1	--	16	105	5	127
5/97	1	1	21	69	17	109
6/97	--	--	18	76	11	105
7/97	--	6	17	70	15	108
8/97	1	5	10	139	13	168
9/97	6	6	22	227	7	268
10/97	--	--	19	94	6	119
11/97	3	3	22	69	13	110
12/97	--	2	14	108	10	134
סה"כ	14	27	233	1161	118	1551

פירוט תלונות בתחום המינהלי בתקופה 1.1.97 - 31.12.97:

חודש	התרמת ת"ז	אישור יציאה	כניסה לגדה	תושבות	כניסה לישראל	אחר	סה"כ
1/97	--	10	--	4	4	--	18
2/97	1	13	1	6	3	--	24
3/97	1	15	--	7	6	3	32
4/97	2	8	1	4	--	1	16
5/97	1	9	--	1	7	3	21
6/97	--	11	--	1	5	1	18
7/97	--	9	--	4	4	--	17
8/97	--	5	--	3	2	--	10
9/97	--	4	3	7	6	2	22
10/97	--	14	--	3	2	--	19
11/97	--	12	--	3	7	--	22
12/97	--	6	--	3	5	--	14
סה"כ	5	116	5	46	5	10	233

1. תושבות

א. הטרנספר השקט

עניין התושבות במזרח ירושלים מובחן מעניין התושבות בגדה ובעזה. בירושלים מצוי הנושא בשליטתו של משרד הפנים, כאשר המגמה של המשרד - הבולטת במיוחד בשנתיים האחרונות - היא להביא לצמצום מספר הפלסטינים המחזיקים בתעודות זהות ישראליות של מזרח העיר. מבלי להשתמש באלימות פיסית, מבלי להעמיס את האנשים על ג'יפים או משאיות, מנהל משרד הפנים מדיניות של טרנספר שקט של תושבי ירושלים הפלסטינים אל מחוץ לעירם. מדיניות הטרנספר השקט מביאה לרמיסה של זכויותיהם של רבים: הזכות לחיי משפחה תקינים, הזכות לביטחון סוציאלי והזכות היסודית לחיות בביתך ולא לגלות ממנו. מי שמנסה להגן על זכויותיו, מוצא עצמו מול מערכת אדמיניסטרטיבית נוקשה ומנוכרת.

במהלך שנת 1997 המשיך המוקד לטפל במגוון בעיות הקשורות למדיניות הטרנספר השקט. הטיפול היה בחלקו ברמה הפרטנית ובחלקו ברמה העקרונית. הפעילות המשפטית שולבה עם קמפיין הסברתי נרחב.

הרקע לטרנספר השקט

בשנת 1967, מיד לאחר כיבוש ירושלים, הוחל החוק הישראלי על חלקים נרחבים מהמטרופולין של ירושלים שהיו עד אז בשליטה ירדנית. מי שנכחו במפקד שנערך אז בתחום עליו הוחל החוק הישראלי, קיבלו תעודות זהות ישראליות כחולות ומעמד של תושבי קבע (אך לא אזרחים) בישראל. לתושבי ירושלים מוקנים מספר יתרונות ביחס לשאר תושבי השטחים: הם זכאים לחיות ולעבוד בעיר (ובישראל כולה) - בעוד שהסגר מונע זאת מתושבי הגדה ועזה; הם זכאים לביטוח לאומי ולביטוח בריאות.

כל השנים נקטו הרשויות הישראליות במדיניות שנועדה לווסת את "המאזן הדמוגרפי" בירושלים, ע"י צמצום מספר תושבי העיר הפלסטינים. בין היתר, מדובר במניעת בנייה חדשה במזרח העיר, אי-הקמת כיתות לימוד וסירוב לאשר בקשות לאיחוד משפחות לנשים מזרח ירושלמיות שביקשו תעודות זהות של העיר עבור בני זוגן מהגדה, מעזה, מירדן או ממדינות אחרות. בנוסף, מי שיצא לחו"ל ולא חידש את מסמך הנסיעה שלו במועד, איבד את זכותו לשוב לעיר. היום הכלי לצמצום מספר תושבי מזרח ירושלים הפלסטינים הוא הקריטריון של "מרכז חיים".

בשלהי 1994 החלה לשכת משרד הפנים במזרח ירושלים ליטול תעודות זהות של תושבי העיר. משפחות שלמות החלו לקבל הודעות (לעתים באמצעות הדואר) כי בניהן חדלו להיות תושבים. להודעה נלווה דרישה לעזוב את ירושלים תוך חמישה עשר יום. הרקע המשפטי לשליכת מעמד התושבות הוא פרשנות משרד הפנים (שזכתה לגיבוי בית המשפט), לפיה, מי שהעתיק את מרכז חייו מירושלים, רשיון ישיבת הקבע שלו (המגולם בתעודת הזהות) פוקע מאליו. המדובר באנשים שעברו, לדעת משרד הפנים, להתגורר בגדה (כולל פרבריה של ירושלים שהחוק הישראלי לא הוחל עליהם), בירדן או בארצות אחרות. גם אם שבו לחיות בירושלים מזה מספר שנים, מקבלים אנשים אלה הודעות גירוש. משך כל השנים המשיכו אותם אנשים לקבל את מלוא השירותים במשרד הפנים הישראלי (כולל מסמכי כניסה ויציאה מישראל כתושבים), מבלי שהוזהרו באופן כלשהו שהם עלולים לאבד את תושבותם. חלק מהקורבנות של מדיניות זו הן נשים ירושלמיות, שנישאו לתושבי הגדה או תושבי ירדן, ואשר עד לשנת 1994 לא איפשר להן משרד הפנים לקבל איחוד משפחות עם בני זוגן בירושלים, ובשל כך נאלצו לחיות עם בן הזוג מחוץ לעיר.

הקמפיין הציבורי

באביב 1997 פתח המוקד להגנת הפרט, בשיתוף עם ארגון "בצלם", במסע ציבורי רחב לעצירת הטרנספר השקט. במסגרת הקמפיין הוצא לאור דו"ח משותף והודפס חומר הסברה שהופץ הפצה המונית, בין היתר בצמוד לעיתונים מקומיים. הקמפיין זכה לתהודה בינלאומית רבה, וסיפוריהן של המשפחות שתושבותן נשללה התפרסמו באמצעי התקשורת ברחבי העולם. לצורך הקמפיין עמדנו בקשר עם שורה של ארגונים ישראליים ופלסטיניים, עורכי דין וחברי כנסת.

הטיפול הפרטניאיחוד משפחות - בקשות לרשיון לישיבת קבע
עבור בעלים של תושבות ישראל

במהלך 1997 נשאר מצב הבקשות לאיחוד משפחות - של נשים ירושלמיות המבקשות לקבל רשיון לישיבת קבע עבור בעליהן, הנושאים בעיקר תעודות זהות של השטחים או דרכונים ירדניים - בקפאון. בקשות כאלה לא אושרו כמעט בכלל.

בשנה זו הצהיר משרד הפנים כי אלה שהוגשו בעניינם בקשות לאיחוד משפחות ואשר בקשותיהם תלויות ועומדות, יוכנסו להליך מדורג הנמשך חמש שנים, שבסופו הם אמורים לקבל רשיון לישיבת קבע. ההליך אמור להתבצע בצורה הבאה: ראשית, יקבלו המבוקשים באיחוד משפחות רשיון ביקור מסוג ב'1, אשר יאפשר את שהייתם בישראל ואת עבודתם בישראל. אישור זה יינתן תחילה לחצי שנה או שנה, ויוארך עד לתקופה של 27 חודשים, תוך בדיקה תקופתית של מרכז החיים של המשפחה ושל הפרופיל הבטחוני של האיש. לאחר תקופה של 27 חודש ולאחר בדיקה חוזרת, יקבל האיש אשרת ישיבת ארעי מסוג א'5 לתקופה של כשנתיים. אם יעבור בהצלחה את התקופה הזו ואת כל הבדיקות התקופתיות שכרוכות בה, יקבל רשיון לישיבת קבע בישראל.

משרד הפנים טען שהסדר זה תקף רק לגבי ירדניים שנשותיהם מבקשות עבורם בקשות לאיחוד משפחות, ולגבי תושבי הגדה המערבית ורצועת עזה, המבקשים להתאחד עם נשותיהם הירושלמיות, המדיניות עדיין לא נקבעה.

על פי נסיוננו, נראה שבפועל לא הירדנים ולא תושבי הגדה ועזה קיבלו הסדר זה מידי משרד הפנים. משמעות הדבר היא, שבני המשפחה נאלצו לחיות בנפרד אלה מאלה, לעזוב את העיר או (כפי שהיה במרבית המקרים) לחיות יחד בעיר כשאחד מבני הזוג נמצא בה שלא כחוק, בפחד מתמיד. פנייה לבג"צ של המוקד ושל עורכי דין אתרים, הניבו תוצאות. ההסדר - שלא יושם באורח כללי - יושם רק לגבי מי שעתרו לבג"צ ואשר הוכיחו כי מרכז חיי משפחתם בירושלים ושעברם הבטחוני "נקי".

ביוני 1997 הגיש המוקד עתירה לבג"צ בשם שבע משפחות בהן מבקשות נשים מירושלים להתאחד בעיר עם בעליהן מהגדה ומעזה. בעתירה התבקש שר הפנים להשיב מדוע אין הוא נותן לבני הזוג רשיונות ישיבה זמניים עד להכרעה בבקשה לאיחוד משפחות; והצבא התבקש להשיב, מדוע אינו מסדיר לעותרים היתרים תקופתיים לכניסה לישראל על מנת שיוכלו לחיות עם משפחותיהם. בית המשפט הוציא מלפניו צו, האוסר על גירושם של העותרים מהעיר עד לדיון והחלטה בעניינם. העתירה עודנה תלויה ועומדת וההסדר הזמני - בדמות הצו האוסר על גירושם של העותרים - רלבנטי אך ורק לעותרים, ולא לאחרים במצבם.

איחוד משפחות - בקשות לרשיון לישיבת קבע עבור נשים של תושבי מזרח ירושלים

במקרים אלה למדנו כי הולך ונמשך הנוהג משנים עברו כלפי נשים שבעליהן התושבים היו מעורבים בעבירות בטחוניות או שנחשדו בכך, או שסירבו לשתף פעולה עם רשויות הבטחון. עיקר הנוהג הוא סחבת של שנים בטיפול בבקשות לאיחוד משפחות. גם במקרים כאלה, רק פנייה לערכאות מסייעת בקבלת פתרון.

סירוב לבקשות לאיחוד משפחות

בשנה האחרונה חלה נטייה במשרד הפנים 'להיפטר' מבקשות לאיחוד משפחות שבהן טרם סופקו מסמכים להוכחת מרכז החיים, או שפקידי משרד הפנים כלל לא ביקשו מהמשפחה להציג את כל המסמכים הנחוצים. במקרים כאלה מגיע למשפחה מכתב סטנדרטי המציין שהבקשה סורבה על רקע אי הוכחת מרכז חיים - אולם לא מופיע יותר הסימון בטופס, המחייב החזרה של תעודת הזהות למשרד הפנים וביטול התושבות. מכתב ערעור במקרים כאלה מחזיר, בדרך כלל, את התיק לטיפול במשרד הפנים.

ככלל, ניכרת ירידה בדרישה להחזרת תעודות זהות כאשר מדובר בסירוב לבקשות לאיחוד משפחות על רקע אי הוכחת מרכז חיים בירושלים.

בקשות לרישום ילדים של תושבים במרשם האוכלוסין בישראל

ב-1997 חל זירוז בטיפול בבקשות לרישום ילדים בהן סופקו מסמכים מספקים להוכחת מרכז חיי המשפחה בירושלים. המוקד רשם במהלך השנה שורה של הצלחות בתחום של רישום ילדים. יחד עם זאת, בעבר רק נשים ירושלמיות שבעליהן אינם מירושלים נדרשו להגיש הוכחות למרכז חיים לשם רישום ילדים במרשם האוכלוסין בישראל. כיום, גם גברים ירושלמים הנשואים למי שאינן תושבות ישראל, נדרשים לבצע את אותו הליך של הוכחת מרכז חיים בישראל, לשם רישום ילדיהם.

מגמות כלליות - משרד הפנים

בשנת 1997 התחזקה המגמה במשרד הפנים לדרוש הוכחות למרכז חיי תושבים לשם קבלת כל שירות, אם רישום ילדים ואיחוד משפחות, כפי שהזכרנו, ואם מדובר בפעולות פעוטות כמו שינוי סטטוס אישי או שינוי מען בתוד העיר.

מגמה חשובה נוספת היא התהדקות קשר המידע בין משרד הפנים והמוסד לביטוח לאומי. המוסד לביטוח לאומי הרחיב מאוד את הכמות של בדיקות התושבות שהוא עורך למבקשים את שירותיו, בדיקות שכרוכות במספר

ביקורי בית על ידי חוקר מטעם המוסד, ותיחקור של שכנים ומכרים. חקירות אלה מתארכות עד מאוד וגורמות לעיכובים גדולים במתן השירותים, עיכובים עליהם יורחב ההסבר בהמשך.

ניכר שמשרד הפנים מקבל דיווח מלא, ואף את החקירות הכתובות, מהמוסד לביטוח לאומי. לעתים שואל משרד הפנים במפורש האם נעשתה פנייה למוסד לביטוח לאומי ומה היו תוצאותיה, ולעתים יש סמיכות כה בולטת בין אישור תושבות מצד המוסד לביטוח לאומי לבין, למשל, אישור בקשות לרישום ילדים מצד משרד הפנים, עד כי אין מנוס מהמסקנה שהסתמכות משרד הפנים על החקירות שמנהל המוסד לביטוח לאומי היא מוחלטת.

המוסד לביטוח לאומי

בשל ההסתמכות ההולכת וגוברת על חקירותיו, הרחיב המוסד לביטוח לאומי את בדיקות התושבות שהוא עורך לתושבי מזרח ירושלים, זאת בלי הקצאת כוח אדם הולם למטרה זו. החקירות נמשכות, לדברי המוסד, בין חצי שנה לשנה, ובמקרים מסוימים הידועים במוקד, החקירה נמשכת אף למעלה משנתיים. חקירות אלה הינן מגמתיות, לדעתנו, ונעשות תוך החתמת אנשים על הצהרות מעורפלות בעברית. רוב החותמים אינם מבינים את תוכן ההצהרות עליהן הם חותמים. במקרים רבים אנשים אינם מודעים לחשיבות החקירות האלה לקביעת תושבות בעיר, ובכך הם גורמים להרעת מצבם או מצב מכריהם ומשפחתם מול הרשויות.

העיכוב המתמשך בביצוע חקירות מעכב מתן שירותים חיוניים לתושבי העיר

-

קצבאות שונות, ביטוח בריאות ומענקים כמו מענקי לידה. המוקד טיפל במקרים של ילדים של תושבים שרישומם טרם הוסדר על ידי משרד הפנים, אשר נזקקו לטיפול רפואי דחוף. ילדים אלה היו זכאים לביטוח רפואי על פי חוק ביטוח בריאות ממלכתי, אך לא קיבלו אותו בשל אי השלמת החקירה של הוריהם, לגבי מרכז חייהם.

מקרים דחופים נוספים שטופלו במוקד, היו של יולדות ממזרח ירושלים, אשר נחקלו בסירוב מצד בתי החולים בעיר לרושמן ולקבלן ללידה, אלא אם כן ישלמו את ההוצאה הנדרשת מכיסן או יחתימו את הביטוח הלאומי על טופס שבו הוא מתחייב לשלם עבור הלידה. במקרים רבים פתח המוסד לביטוח לאומי בחקירה של תושבות היולדת ומשפחתה, אלא שהחקירה נסתיימה לעתים קרובות זמן רב לאחר מועד הלידה. העובדה שלא ניתן כיסוי של המוסד לביטוח לאומי להוצאות הלידה, הביא את בתי החולים לנקיטת סנקציות נגד יולדות פלסטיניות, כמו אי מתן הודעות לידה (עניין בעל השלכות חמורות כשלעצמו) עד להסדרת התשלום או ההתחייבות מהביטוח הלאומי, חוסר היענות לרשום ללידה נשים פלסטיניות, ואף איומים בכך שלא יהיה ניתן לשחרר את היילודים מבית החולים.

בעניין היולדות הפלסטיניות, הגיש המוקד להגנת הפרט יחד עם האגודה לזכויות האזרח וארגון רופאים לזכויות אדם, עתירה לבית המשפט העליון. בעקבות עתירה זו הסכים המוסד לביטוח לאומי שבתי החולים ירשמו מיד ללידה אשה ירושלמית שגם בעלה תושב ישראל, ואף התקבל סיכום (בעל פה) לפיו המוסד ישלם עבור לידה של יולדת שאת חקירתה לא הספיק לסיים עד הלידה. אם יכריע המוסד, מאוחר יותר, כי האשה איננה תושבת ישראל על פי הקריטריונים שלו, יגבה ממנה חזרה את הסכום ששולם עבור הלידה.

אשר לנוהל הכללי באשר לחקירותיהן של נשים הרות וזכותן לכיסוי הוצאות הלידה ומענק הלידה מטעם המוסד - העניין טרם הוכרע.

* * * * *

במוקד להגנת הפרט מטופלות עשרות תלונות של תושבי מזרח ירושלים - בעניין בקשות לאיחוד משפחות, רישום ילדים, שלילת תושבות, סירוב למתן שירותים רפואיים ועוד. בכל הנושאים הללו פועל המוקד בתיאום עם ארגונים נוספים ועם עורכי דין פרטיים המתמחים בתחום זה. הטיפול בתלונות נעשה באמצעות התכתבות עם הרשויות הרלוונטיות ופניות פרטניות ועקרוניות לבתי המשפט, ובמיוחד לבית המשפט הגבוה לצדק.

במהלך 1997 טופלו במוקד ענייניהן של 121 משפחות שמשרד הפנים מאיים בשלילת תושבותן, וכן רישום ילדים במרשם האוכלוסין, בעיות בריאות וביטוח לאומי. הוגשו בסך הכל 16 עתירות לבג"צ בנושאים אלה, מתוכן נפתרו בהצלחה עד כה 5 מהמקרים. שאר העתירות תלויות ועומדות עדיין.

ב. תושבות בשטחים

הנושא של איחוד משפחות של פלסטינים בגדה ובעזה עם בני משפחותיהם שאינם תושבים, מטופל ע"י המוקד להגנת הפרט מזה שנים. בעיית התושבות היא בעיה כאובה עבור אוכלוסיית השטחים: משפחות רבות מוצאות עצמן מפוצלות מבחינת מעמדן: גרמו לכך, בין היתר, המלחמות והפיכת רבים לפליטים; הגירה למטרות כלכליות (במיוחד למדינות המפרץ); החוק הצבאי, המקשה על קבלת תושבות ומקל על אובדנה; ודפוס הנישואין המסורתיים, המעדיפים נישואין במשפחה המורחבת גם כאשר בני המשפחה חיים בארצות שונות והם בעלי נתינויות שונות. עבור בני הזוג וילדיהם משמעות פיצול המעמד היא חיים ללא יציבות וללא ודאות: תקופות ממושכות שסופן אינו ידוע, של פירוד, נסיעות לזמן לא ידוע או שהייה בלתי חוקית בשטחים תחת איום מתמיד של גירוש.

במסגרת מאמצי המוקד בנושא זה, ובעקבות עשרות עתירות שהוגשו בשנים 1991, 1992 ו-1993 לבית המשפט העליון, הושגו בעבר מספר הסדרים -

צרים - עם צה"ל, שנועדו לפתור את בעיותיהן של משפחות אלה. מדובר היה במתן אפשרות לבני זוג של תושבי השטחים ולילדיהם הקטינים לשהות בשטחים יחד ללא הפרעה וללא איום בגירוש, ובמשך הזמן לרכוש מעמד של תושבי קבע. גם לאחר השגת ההסדרים הכלליים טיפל המוקד במקרים הרבים בהם הופרו ההסדרים ובמשפחות שנפלו מחוץ לקריטריונים הצרים שנקבעו.

הסכמי אוסלו העבירו סמכויות בתחום של תושבות בשטחים והסדרי הביקור בהם מידי הישראלים לידי הפלסטינים (הסכם הביניים מ-28.9.95, נספח 1, סעיף 28). גם ע"פ ההסכם, העברת הסמכויות איננה מלאה, ופעולות רבות של הרש"פ מותנות בסוג זה או אחר של הסכמה ישראלית. בפועל, לא קיימה ישראל את ההסכם במלואו, ולמרות שהסמכויות הועברו פורמלית לרש"פ באמצע חודש נובמבר 1995, עד היום לא הועברו לרש"פ מלוא מאגרי המידע והאמצעים הטכניים שהיו אמורים להיות מועברים ע"פ ההסכם. בתחומים רבים עדיין לא הושגה הסכמה בין הישראלים לבין הפלסטינים בנוגע לאופן בו יופעלו הסמכויות: חילוקי הדעות נוגעים הן לשאלות של מהות (כגון, גודל המכסה השנתית לאיחוד משפחות) והן לשאלות של פרוצדורה (כגון, האופן בו יועברו בקשות לרשיון ביקור לאישור - "clearance" הישראלי). המשא ומתן בעניינים אלו הוקפא ע"י הישראלים משך תקופה ארוכה, ורק לקראת סוף 1997 הסתמנה תזוזה כלשהי בדיונים. בשל התלות בהסכמים שיושגו במסגרת המו"מ, מוקפא הטיפול בנושאים שונים כבר למעלה משנתיים.

העברת הסמכויות יצרה גם מורכבות ביורוקרטית מכבידה. התושב הפלסטיני שוב אינו בא במגע ישיר עם הרשויות הישראליות, אלא נזקק לשירותים של הרשויות הפלסטיניות, שלעתים הן בעלות סמכות של ממש, ולרוב הן אך ורק בבחינת מתווך בין התושב לבין הרשות הישראלית. וכמו כדי להוסיף לבלבול, הפרוצדורות (במידה שהן קיימות) משתנות בין מקום למקום בשטחים ובין אזורי A לאזורי B ו-C, ואגרות נפרדות נדרשות ע"י הצד הישראלי וע"י הצד הפלסטיני. כפל הרשויות מקשה על המעקב אחר הבקשות, ועל העברה וקבלה של מידע אודותיהן. כך, למשל, לעתים אין הפלסטינים מעבירים בקשות לצד הישראלי מתוך ידיעה שסוג זה של בקשות דינן להידחות, ואילו הצד הישראלי אינו מוכן להתייחס לפניות המוקד בעניינן של בקשות אלה בטענה שמעולם לא הועברו לידיהן. בקשות אחרות מועברות הלוך ושוב בין הצד הישראלי לבין הצד הפלסטיני בשל אי הבנות או בשל פיצול סמכויות.

השינויים שבאו בעקבות העברת הסמכויות חייבו שינוי בדרכי הפעולה של המוקד. באותם תחומים שהטיפול בהם כבר חודש (בייחוד אישור בקשות לאיחוד משפחות והנפקת תעודות זהות לבני האוכלוסייה המוגנת ע"י ההסדרים שהושגו בבג"צ בשנת 1992), חידש המוקד את ערוצי התקשורת בנושא זה עם המינהל האזרחי, ופועל להשגרת תשובות ולזירוז הליכים. עובדי המוקד, באמצעות מגעיהם עם הרשות הפלסטינית והישראלית והמידע

המגיע מהשטח, לומדים את הנהלים החדשים ואת אופן יישומם. הם מנחים את התושבים בסבך המבלבל של פיצול הסמכויות ומעדכנים אותם בעניין הזכויות החדשות שהוקנו להם בעקבות ההסכמים. מגעים אינטנסיביים עם המשרדים הרלוונטיים של הרשות הפלסטינית, מאפשרים לחדד את הבעיות הכלליות הדורשות טיפול, ולקדם את הטיפול בעניינים ספציפיים התלויים ועומדים.

איחוד משפחות ורשיונות ביקור בשטחים

בשנת 1993 הודיעה המדינה לבג"צ, בתשובה לעתירות תלויות ועומדות - רובן הוגשו ע"י המוקד להגנת הפרט - כי ישראל תישם מדיניות חדשה בנושא איחוד משפחות בשטחים. המדיניות החדשה איפשרה איחוד משפחות לקבוצה של משפחות - בני זוג וילדים קטינים - שנהוג לכנותה "אוכלוסיית הבג"צ ה-I". המדובר במשפחות בהן אחד מבני הזוג הוא תושב ומשנהו אינו תושב, ואשר תאריך נישואיהם של בני הזוג קודם ל-31.8.92. בנוסף, נדרש שבן הזוג שאינו תושב, שהה בשטחים לתקופת מה בתקופה שבין שנת 1989 לבין 31.8.92. לגבי קבוצה שנייה, המכונה "אוכלוסיית הבג"צ ה-II", הוכרה ע"י המדינה זכותן של המשפחות לחיות יחד בשטחים, כשהדבר מתבצע באמצעות רשיונות ביקור ארוכי טווח, המוארכים מדי שישה חודשים. באוכלוסייה זו כלולים בני משפחות, בהן תאריך הנישואין ותאריך הביקור בשטחים של בן הזוג שאינו תושב, נופלים בין ה-1.9.92 ל-31.8.93. בני אוכלוסיית הבג"צ ה-II, ומי שאינם כלולים באף אחת משתי אוכלוסיות הבג"צ, גם הם זכאים להגיש בקשות לאיחוד משפחות, אך להבדיל מבני אוכלוסיית הבג"צ ה-I, בקשות אלו צריכות להיות מאושרות אך ורק במסגרת מכסה שנתית מוגבלת, שנקבעה ל-2,000 בקשות לשנה בעזה ובגדה גם יחד.

כבר בעת שהודיעה המדינה על המדיניות החדשה, טענו הארגונים לזכויות האדם, כי המכסה של 2,000 בקשות לשנה רחוקה מלענות על הצרכים הנוערים של האוכלוסייה. הערכה זו אושרה עם הזמן, כשאלפי בקשות נדחו משנה לשנה עקב מילוי המכסות.

עם העברת הסמכויות לרשות הפלסטינית, חל קיפאון כמעט גמור בכל הנוגע לבקשות לאיחוד משפחות. חילוקי הדעות לגבי גובה המכסות הובילו לכך, שהטיפול בבקשות הוקפא לתקופה ארוכה. יצאו מכלל זה הבקשות שהוגשו ע"י בני אוכלוסיית הבג"צ ה-I, בקשות המאושרות מחוץ למכסות. המוקד ממשיך לטפל גם היום בבקשות כאלו, שטרם נענו, בין בשל עיכובים אצל הרשויות ובין משום שלמשפחות לא נודע על זכאותן אלא לאחרונה. לקראת סוף 1997, התגבשה הבנה במסגרת המו"מ המתנהל בעצלתיים בנושא זה בין ישראל לרש"פ, שיחודש הטיפול בבקשות לאיחוד משפחות במסגרת המכסות הקיימות, מבלי שהרשות הפלסטינית תוותר על דרישתה להרחבתן.

המכסות המוגבלות, והקיפאון בהליכים של איחוד משפחות, לצד הקריטריונים המצומצמים המאפשרים לבני אוכלוסיות הבג"צ לחיות בשטחים יחד ע"פ רשיונות ביקור ארוכי טווח, יצרו מצב בו משפחות רבות אינן יכולות לחיות בצוותא בשטחים באורח חוקי. במקרים רבים מעדיפים בני משפחות אלה לשמור על המסגרת המשפחתית במחיר של שהייה לא חוקית של בן הזוג הלא-תושב בשטחים. בני זוג אלה חיים באיום מתמיד: אמנם, עקב הפריסה מחדש, אין חיילי צה"ל מפטרלים ברחובות הערים הפלסטיניות, אבל האנשים עלולים להיתפס במחסום מזדמן, להיעצר ולהיות מגורשים מהשטחים. כאשר בן הזוג שאינו תושב אינו מצוי בשטחים, הסיכוי שלו לבקר את בן זוגו וילדיו שבשטחים פחת השנה מאוד. בקיץ 1997 הגבילה ישראל עד מאוד את ביקורי הקיץ בשטחים. הגבלות אלו באו כסנקציה נגד הרשות הפלסטינית, אשר אינה פועלת, לטענת ישראל, להוצאתם של כ-30,000 מבקרים שלא עזבו את השטחים בתום תוקף רשיונות הביקור שבידיהם. הרשות הפלסטינית טוענת כי בעקבות בדיקה פרטנית שערכה, שהמספרים שהציגה ישראל מנופחים, וכוללים אנשים שיצאו את השטחים או שקיבלו תושבות קבע בעבר. בינתיים, סובלות משפחות רבות מנתק ומחוסר ודאות לגבי גורלן בעתיד.

רישום ילדים

עד לשנת 1995 יכלו תושבי השטחים לרשום את ילדיהם במרשם האוכלוסין ובתעודות הזהות שלהם אך ורק עד הגיעם לגיל 16. במקרים מסוימים (כאשר הילד נולד בחו"ל או כאשר רק אמו היתה תושבת), הוגבל הגיל לחמש שנים בלבד. ילד שנולד לאב תושב ולאם שאיננה תושבת, לא יכול היה להירשם כלל. המשמעות של אי-רישום היתה, שלילד לא היה מעמד חוקי בשטחים, הוא לא היה רשאי לחיות בהם עם הוריה התושב (או הוריו התושבים), ולא היה לו עתיד בשטחים משהתבגר. מצב זה תוקן בראשית שנת 1995 בלחץ הארגונים לזכויות אדם. מעתה היה כל ילד עד גיל 18 זכאי להירשם במרשם ובלבד ששני הוריו תושבים, או (אם רק אחד מההורים תושב) שמקום מגורי הקבע שלו הוא בשטחים. אך אליה וקוץ בה: ההסדר החדש לא יושם מעולם. גם מי שהגיעו למשרדי המינהל האזרחי עם העתקים מהצו החדש - נתקלו בסירוב גורף של הפקידים לרשום את ילדיהם.

בא הסכם הביניים, והביא עמו הסדר חדש: מעתה הותנתה הזכאות להירשם אך ורק בהיותו של אחד ההורים תושב השטחים. אבל גיל הרישום שוב שונה, ומי שגילו מעל ל-16 שוב לא נחשב לילד הזכאי להירשם במרשם ולחיות לצד הוריו... הסכם הביניים מעניק את הסמכות לרישום ילדים בלעדית לרשות הפלסטינית, אולם הוראה זו לא התקיימה בשטח. מאחר שמרשם האוכלוסין הממוחשב נותר בידיה של ישראל, נדרש בפועל אישור ישראלי לכל הוספה למרשם האוכלוסין, וישראל ממשיכה לכפות את פרשנותה היא לזכאות לרישום ילדים.

בין היתר, עומדת ישראל על כך, שילד שגילו מעל ל-16 ושלכאורה יכול היה להירשם ע"פ הצו שמראשית שנת 1995, אינו זכאי לרישום. יצוין, כי הצו לא בוטל מעולם, וכי המנשר בדבר יישום הסכם הביניים קובע, כי הדין ותחיקת הבטחון שחלו בשטחים טרם להסכם הביניים, ימשיכו לחול כל עוד לא בוטלו.

באפריל 1997 הגיש המוקד להגנת הפרט עתירה לבג"צ בעניינן של חמש משפחות בהן סירבה ישראל לרשום של ילדיהם בשל היותם בני יותר משש עשרה שנים. המדובר בבני נוער בגילאי שבע עשרה, החיים עם בני משפחותיהם בשטחים, לומדים או עובדים כאן, אך מנועים מלהחזיק בתעודת זהות. אחיהם הצעירים של נערות ונערים אלה הם תושבי השטחים, וכך גם אחד ההורים (או שניהם). בכל המקרים, נסיונות קודמים לרשום את הילדים נכשלו: בין משום שהילד היה בן למעלה מ-5 בעת הנסיון לרשמו, בין בשל הסירוב הגורף לבקשות לאיחוד משפחות שהוגשו בעבר עבור הילדים ובין בשל הסירוב של המינהל האזרחי ליישם את ההסדר שנקבע בינואר 1995. המוקד להגנת הפרט טען, כי עניינית ומהותית זכאים הילדים להירשם, בהתאם לצו משנת 1995 שטרם בוטל. בעקבות העתירה הביעה המדינה נכונות להסדיר את התושבות של העותרים ושל אנשים במצבם, אך זאת מבלי להודות בזכאותם להירשם ע"פ הצו.

החזרת כספי אגרות שנגבו שלא כדין

בעייתן הכאובה של המשפחות הפרודות בשטחים היתה מקור לא-אכזב של הכנסה למינהל האזרחי. אגרות גבוהות שולמו עבור בקשות לאיחוד משפחות (שהיו, ככלל, מסורבות או אף נותרות ללא מענה), עבור רשיונות ביקור ועבור הארכתם של הרשיונות. משהוכרה הזכאות של חלק מהמשפחות לחיות בשטחים ע"פ רשיונות ביקור ארוכי טווח, דרש המימשל הצבאי ממשפחות אלה לשלם אגרות גם באורח רטרואקטיבי, עבור התקופות בהן שהה אחד מבני הזוג בשטחים באורח לא חוקי, כדי להימצא במחיצת בן זוגו. לעתים הגיע גובה הסכומים לאלפים רבים של שקלים. במציאות הכלכלית של השטחים, הטילה מדיניות זו עול בלתי אפשרי על משפחות מעוטות הכנסה ממילא. מצב זה הוביל את המוקד להגנת הפרט לדרוש בהסדרים מאוחרים יותר (בתחילת שנת 1994), הסכמות המגבילות את סכומי האגרות הנגבות מהתושבים. בין היתר, הוסכם, כי לא תיגבנה עוד אגרות באורח רטרואקטיבי.

במקרים רבים הפר המינהל האזרחי את התחייבויותיו בנוגע לאגרות. נגבו אגרות באורח רטרואקטיבי, ורשיונות הוארכו שוב ושוב לחודש אחד בלבד באגרות שתמורתן היה המבקש זכאי לשישה חודשי הארכה. פניות בכתב להשבת הכספים עלו בתוהו, ובנובמבר 1995 פנה המוקד לבית המשפט בשמן של תשע משפחות ותבע מהמדינה את סכומי הכסף שנגבו מהן שלא כדין. המדינה הודתה, אמנם, כי במרבית המקרים היתה הגבייה שלא בהתאם

לנהלים, אולם סירבה להשיב את הכסף. לטענת המדינה, משהעברו הסמכויות בענייני מרשם האוכלוסין ורשיונות הביקור לידי הפלסטינים, עברו עמן גם החבויות הקשורות בהן. טענותיהם של התושבים כלפי הממשל הישראלי צריכות להיות מופנות היום לרשות הפלסטינית. המדינה הסתמכה על חוק יישום הסכם הביניים, הקובע כי בתי המשפט הישראליים לא ידונו בתובענות נגד המדינה (להוציא תובענות של ישראלים או תיירים לישראל) שיסודן בתחומי האחראיות שהועברו לידי הרשות הפלסטינית. הדיון בתביעה עבר, על כן, תפנית, ונסב על החוקתיות של הוראה זו של חוק היישום, ועל תחולתה לגבי עניינם של התובעים. במאי 1997 פסק בית משפט השלום לטובת המדינה, והמוקד להגנת הפרט ערער לבית המשפט המחוזי. בלחץ שופטי בית המשפט המחוזי, הסכימה המדינה להשיב את הכספים שהודתה שנגבו שלא כדין. לגבי שארית התביעה, הוחזר הדיון לבית המשפט השלום. עם פתיחת הדיון בבית המשפט השלום, הסכימה המדינה לשלם גם את הסכומים הנוותרים.

* * * * *

הפירוט שנמסר כאן מתאר רק חלק מהבעיות הקשות המאפיינות את נושא איחוד המשפחות בגדה ובעזה. המוקד ממשיך לטפל באספקטים השונים של בעיה זו.

* * * * *

במהלך 1997 טופלו במוקד 129 פניות שונות בקטגוריה של תושבות גדה, מתוכן 25 הפניות שנתקבלו לראשונה ב-1997.

במהלך השנה עלה בידי המוקד להביא לפתרון בעיותיהן של 63 מן המשפחות הללו. בשבע מהפניות סירבה ישראל לאשר את הבקשות לאיחוד משפחות או את הבקשות להחזרת מגורשים.

2. פרויקט זכויות כלואים 1997

זה שנים מטפל המוקד להגנת הפרט בהפרות קשות של זכויות האדם של עצירים ואסירים פלסטינים. בין היתר, מדובר במניעת מפגש עם עו"ד, עינויים בחקירה, תנאי כליאה קשים ומשפילים, החזקה בבידוד ומניעת ביקוריהם של בני משפחה.

בשנת 1996 החל המוקד בפרויקט אינטנסיבי להגנה על זכויותיהם של עצירים פלסטינים, בתקופת מעצרים וחקירתם ע"י שרות הביטחון הכללי. הפרויקט חודש בשנת 1997, לאחר תהליך של הפקת לקחים מהשנה הקודמת. במסגרת הפרויקט מטופל כל עצור מרגע פנייתה של המשפחה ועד להוצאתו של העצור מאגפי החקירות. הטיפול האינטנסיבי כולל מאבק משפטי עיקש על זכותו של כל אחד מהעצירים לזכות בביקור עו"ד ושלא להיות נתון בעינויים. המוקד מייצג את העצור גם בהארכות מעצר ובעררים על מעצרים ממושכים, במטרה להגביר את הביקורת השיפוטית על החקירות, ולצמצם את המגמה של מעצרים ממושכים ללא עילה של ממש. המוקד דואג לנוכחות המשפחות בדיונים במידת האפשר. לבסוף, מטפל המוקד בתנאי המעצר הקשים והמשפילים בהם נתונים העצירים באגפי החקירות. בסה"כ טופלו במהלך שנת 1997 חמישים ושניים עצירים, אך הישגי הפרויקט אינם מתמצים בהגנה על זכויותיהם של עצירים אלו. בכמה תחומים הביאה פעילות זו לשינויים בזכויות העצורים בהיקף נרחב. בנוסף, הביא הפרויקט להעלאה חוזרת ונשנית של נושא העינויים בפני בג"צ ובפני הציבור בארץ ובעולם. המערכה המשפטית בעניין העינויים טרם הוכרעה, אך המדינה נדרשת יותר ויותר לתת דין וחשבון על מעשיה.

מניעת מפגש עם עו"ד

חקיקת הביטחון בשטחים מאפשרת לחוקרי השב"כ, ללא כל הליך משפטי, למנוע בצו מפגש בין עצור לבין עורך דינו לתקופה מצטברת של עד 30 יום (ניתן להמשיך ולהאריך תקופה זו בהליכים משפטיים). מניעת מפגש עם עו"ד מהווה פגיעה קשה ביותר בזכויות העצור: נמנע ממנו כל מגע עם אדם שאינו נמנה עם צוות חוקריו, נשללת ממנו האפשרות של ייעוץ משפטי ונמנעת ביקורת חיצונית על תנאי מעצרו ועל אמצעי החקירה המופעלים כנגדו. מעורר הדיון נמנעת האפשרות לייצג את לקוחו כראוי. השב"כ עושה שימוש בכלי של מניעת מפגש עם עו"ד כמעשה שבשגרה, ולא פעם ככלי למנוע התערבות בשיטות החקירה של העצור. במספר מקרים הוצא צו מניעת מפגש, כאשר במקביל הועבר העצור לתא של משתפי פעולה ל"חקירה" על ידיהם. מניעת המפגש, אם כן, הופכת את בידודו של העצור למוחלט, משתלבת עם עינויים אחרים, ופוגעת בזכות לביקורת שיפוטית.

המאבק במניעת המפגש עם עורך הדין נעשה באמצעות פניות דחופות לפרקליטות המדינה ובאמצעות עתירות לבג"צ. בסך הכול הוגשו 20 עתירות בנושא זה במהלך 1997. במרבית המקרים הותר המפגש ע"י פרקליטות המדינה לקראת מועד הדיון בעתירה באופן שלא נדרש דיון בבית המשפט. במקרים בהם הגיעה העתירה לדיון, נמנע בית המשפט בעקביות מלקצר את תקופת המניעה.

א. עינויים

העצורים במתקני החקירה בישראל עוברים עינויים. במשך פרקי זמן ממושכים נמנעת מהם שינה רצופה; הם נכבלים באזיקים בתנחות מכאיבות, כשהם יושבים על כיסא נמוך, שרגליו הקדמיות מנוסרות באופן שהכיסא נטוי ומשענתו חותכת אל תוך הגב. את ידי העצור מותחים ואוזקים דרך משענת הכיסא באופן מכאיב המונע כל תנועה. האזיקים עצמם מהודקים עד כדי כאב, פציעה והתנפחות פרקי הידיים. בנוסף לכל אלה, נתון ראשו של העצור בשק מסריח מבד עבה המקשה על הנשימה, ומוסיקה חזקה מושמעת בלי הרף ומטמטמת את החושים. לעתים מתווספת לכל זה גם חשיפה לקור או לחום. בעת החקירה עצמה משתמשים החוקרים בשיטת ה"טלטול" - שיטת עינויים העלולה לגרום לפגיעה מוחית ושבצידה גם סכנת מוות (כפי שקרה במקרהו של עבד-אלצאמד חריזאת). כמו כן עוברים רוב העצירים חקירה בשיטת ה"גמבז" - העצור מאולץ לכרוע בתנוחת צפרדע לפרקי זמן ממושכים, רגליו צמודות זו לזו וידיו אזוקות מאחורי גבו, עד אשר אינו מחזיק מעמד ונופל. דרך נוספת של השימוש ב"גמבז" היא כריעה בתנוחת צפרדע, קפיצות לגובה ירידה לתנוחת צפרדע, קפיצה וחוזר חלילה. בנוסף, נתקל המוקד במקרים של עצורים שנתלו בידיהם מווי שבקיר באופן שרגליהם בקושי נוגעות ברצפה; בעצירים שהושבו עם גבם לשולחן, כשהחוקר מותח את ידי העצור אחורה על גבי השולחן ולוחץ את כתפיו כלפי מטה; בעצירים שאולצו לבצע תרגילי התעמלות שונים; במכות, בהשפלות ובאיומים. עורכי הדין של המוקד מצאו לא פעם את העצורים שבורים לחלוטין פיסית ונפשית. באחד המקרים, דיווח עורך הדין כי העצור כמעט שלא חדל לבכות במהלך הפגישה.

ישראל מנסה להצדיק את השימוש בעינויים שיטתיים בטיעון של "פצצה מתקתקת", אולם עד היום לא הצביעה אף על מקרה אחד שעובדותיו מתאימות לטיעון זה. רבים מהמעונים שהמוקד טיפל בעניינם שוחררו או הושמו במעצר מינהלי בתום חקירתם, ולא הוגש נגדם כתב אישום. כמעט תמיד היתה הפוגה בעינויים בסופי שבוע ובחגים, כאשר החוקרים יצאו לחופשה. יתר על כן, הן מבחינה משפטית והן מבחינה מוסרית, הטיעון של "פצצה מתקתקת" מחוסר בסיס. שום מטרה אינה מצדיקה את כל האמצעים, ודאי שלא שימוש בעינויים גוף ונפש כלפי אדם. החוק הישראלי אוסר במפורש על הפעלת כוח בחקירה. האמנה הבינלאומית נגד עינויים ונגד יחס או עונשים אכזריים, בלתי אנושיים או משפילים, אוסרת על שימוש בעינויים ללא כל יוצא מן הכלל של מצב חירום. בכך היא משקפת טאבו חברתי המעוגן עמוק בתפיסותיה של כל חברה תרבותית.

בשנת 1997 הגיש המוקד לבג"צ עשרים ושימונה עתירות להפסקת עינויים. במרבית המקרים הודיעה המדינה בעקבות הגשת העתירה כי תחדל להשתמש ב"כוח פיסיי" נגד העותר. למדינה היתה אמנם פרשנות צרה לשימוש ב"כוח פיסיי", אך העינויים הקשים יותר הופסקו. מקרה שונה היה מקרהו של אימן קפישה.

בענייניו של אימן קפישה השתמש השב"כ במלוא סמכותו למנוע מפגש בין העצור לבין עורך דינו. המניעה נמשכה 30 ימים תמימים, ועתירה נגד עינויים של העצור הוגשה עוד בתקופת המניעה. בית המשפט סירב להוציא צו ביניים להפסקת העינויים. כאשר זכה קפישה לביקור ב-5.4.97, נחשפו העינויים להם היה נתון בכל התקופה הזו: קשירה בתנחות מכאיבות, הידוק האזיקים, שק, מוסיקה, מניעת שינה, קור, "גמבז", טלטולים, מכות ותרגילים פיסיים. עוד איימו עליו, כי יעצרו את בני משפחתו כך שישמע אותם צועקים מכאב בעת חקירתם. השב"כ המשיך לנקוט את מקצת האמצעים הללו עד סוף חודש מאי.

ענייניו של קפישה הובא בפני ועדת האו"מ נגד עינויים, שהתכנסה ב-7.5.97 בז'נבה לדון בעניינה של ישראל. לתצהירו של קפישה, שהובא בפני הוועדה בזמן אמת (עורך הדין הורשה לראותו לראשונה בבוקר יום ישיבת הוועדה והתצהיר שגבה נשלח בפקס מיד לג'נבה), היה תפקיד משמעותי במסקנות אליהן הגיעה הוועדה. הוועדה קבעה חד משמעית, כי אמצעי החקירה של השב"כ מהווים עינויים כמשמעותם באמנת האו"מ. הוועדה קבעה עוד, כי ישראל מנועה מלהעלות טענות של בטחון המדינה להצדקת עינויים אלו.

בנוסף, הוציאה אמנסטי קריאה לפעולה דחופה בענייניו של קפישה, ובעקבותיה הוצפו הרשויות הישראליות בעשרות מכתבים מרחבי העולם. הפרשה זכתה גם לסיקור נרחב בעיתונות (בעיקר בחו"ל), והעלתה שוב לכותרות את סוגיית העינויים בידי השב"כ.

ראוי לציין כי הגינוי שגינתה הוועדה את השימוש בעינויים בישראל, כמעט שלא נזכר באמצעי התקשורת בישראל.

התקדמות אחרת נוגעת לדיון וחשבון שנדרשת המדינה לתת לבית המשפט על שיטות החקירה של השב"כ. בעבר, בתשובות לעתירות שהוגשו ע"י המוקד, התעלמה המדינה מהטענות בנוגע לכבילה בתנחות מכאיבות, והסתפקה באמירה שהכבילה (כמו גם השק והמוסיקה) אינם אמצעי חקירה אלא נועדו לשמור על בטחון מתקן החקירות ולמנוע תקשורת בין העצורים. כעת, מודה המדינה בקשירה בתנחות "בלתי נוחות" כאמצעי חקירה, ומצדיקה את השיטה בהגנת הצורך (שגם לשיטת המדינה אינה מתקימת במקריהם של כל הנחקרים). ייתכן שיש בכך משום צעד ראשוני לחשיפת השקרים של השב"כ ולצמצום מסוים בחלק משיטות העינויים.

בפני בית המשפט הגבוה לצדק תלויה שורה ארוכה של עתירות שהגיש המוקד להגנת הפרט בשמם של עצורים, אשר עונו ע"י השב"כ, ומאז הגשת העתירות נסתיימה חקירתם. חלקם שוחררו, חלקם הושמו במעצר מינהלי ונגד חלקם הוגשו כתבי אישום. בנוסף, תלויות ועומדות עתירותיהם של עורכי דין וארגוני זכויות אדם נוספים. עד היום היתה נטייתו של בית המשפט להתחמק מהכרעה עקרונית בנושא העינויים. החלטות בצווי ביניים נוסחו כמעט תמיד - גם כאשר היתה להן השפעה ברורה על מצבו המידי של הנחקר הספציפי -

בלשון עמומה ותוך הדגשה, שהשופטים לא נכנסו לעובי הקורה. עתירות רבות נדחו כ"לא אקטואליות" לאחר שחקירת העותר נסתתרה. בעתירות אחרות לא נקבע מועד לדיון. בראשית 1998 נסתמן שינוי במגמה. שתי עתירות של הוועד הציבורי נגד עינניים בישראל נקבעו לדיון בהרכב של תשעה שופטים, מתוך כוונה מוצהרת להגיע להכרעה עקרונית. לדיון בעתירות אלו צורפו עתירות תלויות ועומדות נוספות - לרבות עתירתו של עצור (אשר שוחרר בינתיים) ושל המוקד להגנת הפרט. המועד לדיון בעתירות טרם נקבע.

בנוסף לעתירות לבג"צ להפסקתם של עינניים, עתר המוקד לחשיפת פירוט מלא של העינניים שעברו עצורים, וזאת במסגרת ההליכים הפליליים שננקטו נגדם. המוקד גם עוסק בבדיקתם של עצורים ששוחררו, כדי לברר את ההשפעות ארוכות הטווח של העינניים. עתירת המוקד להעמדה לדין של חוקרי השב"כ האחראים למותו של עבד-אל-צאמד חריזאת, עודנה תלויה ועומדת.

תנאי מעצר

תקופות המעצר של פלסטינים העצורים בידי ישראל נקבעות ע"פ החקיקה הצבאית בשטחים (להוציא אותם עצורים שהם תושבי מזרח ירושלים). עם זאת, תנאי המעצר נקבעים ע"י החוק הישראלי. בחודש מאי 1997 נכנס בישראל לתוקף חוק סדר הדין הפלילי (סמכויות אכיפה - מעצרים) תשנ"ו-1996. חוק זה קובע, בין היתר, תנאי החזקה מינימליים לעצורים, שלא יפגעו בכבודם ובבריאותם.

ללא ספק, תנאיהם של העצורים, כפי שתוארו לעורכי הדין של המוקד, אינם עומדים בדרישות החוק. בנובמבר 1997 תיאר אחד העצורים את התנאים בהם נכלא בכלא אשקלון: בתא בן 2.5X3.5 מטרים, הוחזקו שישה עצורים. לעצורים לא ניתנו מיטות אלא מזרונים ישנים, קרועים ומעופשים. גם השמיכות היו קרועות, ישנות, מסריחות ורטובות. האסלה שבתא היתה מופרדת משטח התא שנועד ל"מגורים" במחיצה נמוכה, כך שהעצורים נאלצו לעשות את צרכיהם לעיני חבריהם. כיור לא היה בתא, והמים לשתייה ולרחיצת ידיים נמצאו בג'ריקנים המונחים על הרצפה. אור שמש לא חדר לתא, והאוויר הלך התאפשר דרך חלונות מכוסים בלוחות מתכת מחוררים. לפח הזבל, שפונה מהתא אחת ליום, לא היה מכסה, וריחו עמד בתא כשהוא מצטרף לריחות הכבדים שעלו מהאסלה. בתא התרוצצו חרקים ותיקנים. בנוסף לכל אלה, לא קיבלו העצורים סכ"ם, ונאלצו לאכול בידיהם. הם קיבלו בגדים להחלפה וסחבה לייבוש התא אחת לשבוע, אך לא ניתנו להם לבנים להחלפה. בתנאים אלו חיים עצורים בארץ תקופות ממושכות. גם את הארוחות הם אוכלים בתא. לטיול מחוץ לתא אינם זוכים.

בתחום אחד הצליח המוקד לשפר את התנאים שתוארו, והוא התחום של מקלחת יומית. חוק המעצרים החדש והתקנות שתוקנו על פיו קובעות זכות בלתי מסויגת למקלחת יומית. בעקבות עתירות אסירים שהגיש המוקד לבתי המשפט

המחוזיים בירושלים ובבאר שבע, הכירו המדינה ובתי המשפט בחובה לאפשר מקלחת יומית. בית המשפט בבאר שבע קבע גם, כי יש להגביה את המחיצה שבין אזור האסלה לשטח המגורים שבתא, אולם החלטה זו בוטלה בערעור שהגישה המדינה לבית המשפט העליון.

בעקבות עתירה אחרת לבית המשפט העליון, הודיעה המדינה למוקד, כי עצירים יועברו מהתנאים הקשים של אגף החקירות לאגפים אחרים, קשים פחות, בסמוך, ככל האפשר, לאחר סיום חקירתם.

בעקבות שורה של פניות לבית הסוהר באשקלון, הודיע מפקד הכלא בראשית 1998, כי כל עציר זכאי למקלחת יומית; לבגדים, לבנים ומגבת להחלפה; לכלי רחצה ולקבלת פריטים שונים ממשפחתו. בנוסף, בעקבות תלונתו של אחד מהעצירים שטופלו במסגרת הפרויקט, סופקו לעצירים ספרי קוראן.

אין בכך כדי לפתור את התנאים הקשים והמשפילים להם נתונים העצורים, אך ללא ספק ניתן להצביע על שיפור מסוים שהביא הפרויקט באיכות חייהם בכלא. המוקד אינו מסתפק בהחייבויות העקרוניות שניתנו, אלא דואג לאכיפתן במקרים ספציפיים. במהלך 1997 הגיש המוקד לא פחות מעשרים עתירות עצורים לבתי המשפט המחוזיים בנוגע לתנאי מעצר.

פרויקט זכויות כלואים של המוקד נמשך גם בשנת 1998.

* * * * *

במהלך השנה ערכו עורכי דין מטעם המוקד 123 ביקורים אצל 52 עצורים, בהם 4 עצורים מינהליים שהועברו לחקירה. ביקורים אלה נערכו בשלושת מתקני הכליאה בהם מחזיק השב"כ אגפי חקירה: מעצר קישון בחיפה, כלא שקמה באשקלון ותחנת המשטרה במגרש הרוסים בירושלים. 21 פעמים פנו עורכי דין מטעם המוקד בפנייה דחופה לפרקליטות להסיר צו למניעת מפגש של עצורים עם עורכי דינם. הפניות נגעו ל-45 עצורים. 20 פעמים עתרו עורכי דין מטעם המוקד לבג"צ כנגד צווים למניעת מפגש עם עצורים. עתירות אלו הקיפו 38 עותרים. במקרה אחד ערער עו"ד מטעם המוקד על צו איסור מפגש עם עו"ד שהוצא בבית המשפט המחוזי בירושלים לגבי שני עצורים תושבי העיר.

ב. מעצרים מינהליים

פרוייקט מעצרים מינהליים של המוקד להגנת הפרט החל בראשית יוני 1997. מ-1 במאי 1988 ועד אפריל 1995 התנהלה הפעילות במסגרת האגודה לזכויות האזרח. לאחר מכן, במשך כשנתיים, התבצעה הפעילות על בסיס התנדבותי בעיקרו, תוך תמיכה, לכיסוי הוצאות הנסיעה בלבד, של הקרן ההולנדית SIVMO.

הפעלת הפרוייקט על ידי המוקד, איפשרה את הרחבתו הרבה מעבר לממדיו הראשוניים.

זכויות ותנאים

הפעלת הפרוייקט על ידי המוקד להגנת הפרט בעיתוי הנ"ל, איפשרה היענות לצרכים המיוחדים של העצירים המינהליים, אשר התעוררו עקב העברת 140 (מתוך כ-300) מהם - בראשית יוני 1997 - ממתקן הכליאה הצה"לי מגידו לשב"ס. במגידו הגיעו העצירים, במרוצת שנות כליאתם שם, להסדרים עם פיקוד הכלא לכיבוד שורה של זכויות וקבלת חלק נכבד מהדרישות. כך נתאפשר VIVENDI MODUS נסבל. העברתם של ה-140 לשב"ס, היתה מלווה לא רק באובדן ההישגים אלא אף בפגיעות בזכויות שבדין, פשוטו כמשמעו.

מחודש יוני 1997 ועד נובמבר 1997, התמקדה עבודתנו ריפוי לזכויות העצירים ובתנאי החזקתם בשב"ס.

ליווינו, בעצה משפטית, את מאבקם של העצירים. הדרכנו אותם בכל הנוגע לזכויותיהם שבדין. הרבינו לפנות לרשויות בבעיות מבעיות שונות. התחלנו מטיפול במימוש הזכויות המעוגנות בחיקוקים השונים, אלה המתייחסים לכלואים בכלל ואלה המגדירים את זכויות העצירים המינהליים בפרט. עמדנו על הזכות לקנטינה, לטיול ולפעילות גופנית בחצר, ולמזון כשל סוהריהם. פעלנו להשגת היתרים לביקורי משפחה, כשאלה נשללו מעציר זה או אחר ובבעיות בריאות של רבים. הגבנו על ענישה בלתי חוקית, ליווינו עצירים בשביתת הרעב שבה פתחו למען שחרורם, דרשנו להכיר בזכות לביקור של ידידים ישראלים. הדבר הצריך ביקורים תכופים, לפחות אחת לשבוע, בכל אחד משני בתי הסוהר של השב"ס. ביקורים תדירים פחות ערכנו בכלא הצבאי מגידו. ברוב המקרים, לא בכולם, הוכתרה עבודתנו בהצלחה.

ערעורים על המעצר המינהלי

בחודש נובמבר 1997, החליטו העצירים המינהליים לחזור ולערער על צווי מעצרם, זאת לאחר שנה ורבע של הימנעות מערעורים, הימנעות שבאמצעותה הביעו את מחאתם על דחיית מרבית הערעורים והארכת צווי המעצר ברבים מהמקרים בהם קוצרו הללו על ידי השופט. כתוצאה משינוי זה מתרכזת העבודה מאז מחצית חודש נובמבר 1997 ביצוג בערעורים ובפעולות הנלוות.

מ-18.11.97 עד 3.3.98 ייצגנו 68 עצירים בערעוריהם (מספר הישיבות היה רב יותר ממספר המערערים, שכן חלקם הצריכו דיונים מתמשכים). מבין 68 המערערים, קוצרה תקופת מעצרו של 35, קיצור של ימים אחדים ועד לקיצור המרבי של 4 חודשים. חשוב לציין, שבניגוד לתקופה שקדמה לקיצור ערעורים, כל העצירים (גם אלה שיוצגו על ידי עורכי דין אחרים) שוחררו בהגיע התאריך שנקבע לשחרורם על ידי השופט. אף אחוז הערעורים שהוכתרו בהצלחה - 50% - עולה על כל אשר ידענו בעבר, זאת לא רק בתקופה הקשה של השנים 1997-1994, אלא אף בשנים 1988-1993, כאשר אחוז הקיצורים בערעורים בייצוג עו"ד תמר פלג, נע סביב 40%. מן הראוי לציין שהאחוזים הנ"ל הם ממוצע ההחלטות שניתנו ע"י שופטים רבים, ובתקופה האחרונה על ידי חמשת השופטים היושבים בערעורים בבתי הכלא בדמון ובמגידו. ההבדלים בין חמשת השופטים הינם משמעותיים מאוד, עד כי במקרה של אחד מאותם שופטים עומד אחוז הקיצורים העכשווי על 0%, זאת אם נתעלם מהמקרים המעטים בהם הוצע הקיצור על ידי השב"כ.

שיתוף פעולה עם פעילים וארגונים

פעילותנו מתבצעת תוך שיתוף פעולה ההולך ומתרחב עם פעילים ועם ארגונים הפועלים בתחום זכויות האדם בשטחים.

שיתוף פעולה הדוק ועזרה הדדית מתקיימים בינינו לבין עמותת הרופאים: כל צד תורם למשנהו מתחום מומחיותו ומעורבותו. אופי דומה נושאים קשרינו עם הארגון הפלסטיני למען האסיר "א-דמיר" ועם האגודה לזכויות האזרח. אנו מחליפים דעות ומידע עם "בצלם". נעזרנו במרכז הפלסטיני לזכויות האדם שמושבו בעזה בענייניו של העציר המינהלי העזתי היחיד שנעצר בפרק הזמן הרלוונטי.

בין הפעולות המשותפות עם בצלם והאגודה לזכויות האזרח, ראויות לציון הן העצומות נגד מעצרים מינהליים, וביניהן עצומת משפטנים מהאקדמיה, אשר פורסמו בעיתונות הישראלית.

מן הראוי להבליט את קשרינו ההדוקים עם קבוצת "דלתיים פתוחות", זאת מראשית קיומם ובמרוצת חודשי פעילותה של קבוצת מתנדבים זאת, הפועלת לשחרור עצירים מינהליים, פעילות ללא אח ודוגמה באופיה ובהישגיה. אנו שואבים ממנה עידוד רב וממשי בעבודתנו. נציין את הסיוע אשר נתן המוקד, יחד עם בצלם והאגודה, בארגונה והצגתה של תערוכת מחאה נגד מעצרים מינהליים, אשר התקיימה בגלריה לאמנות בתל אביב בדצמבר 1997.

אנו מוסרים מידע לאמנסטי הבי"נל ומקבלים פניות מסניפי אמנסטי אשר אימצו עצירים מינהליים מסוימים. כך למשל קיבלנו מכתבים ואף ספרים מהסניף האוסטרי עבור עצירים בכלא דמון.

לאחרונה החל לסייע בעבודתו, בהתנדבות, עורך הדין יעקב אנוך, מי שהיה עד לפני שנתיים תובע צבאי בשטחים. "חציית קווים" זו היא ביטוי נוסף לשינוי המבורך בדעת הקהל בישראל, שינוי שיש לו חלק רב במפנה שחל במדיניות הרשויות בסוגיית המעצרים המינהליים. התוצאה בשטח: שחרורם של עצירים רבים, לרבות הוותיקים שבהם. מספר העצירים המינהליים בשלושת בתי הכלא ירד במחצית השנה האחרונה מכ-500 ל-250. עם זאת, אין לשכוח שכל אותה עת בוצעו מעצרים מינהליים חדשים.

התקשורת

במרוצת החודשים האחרונים היה למעצרים המינהליים כיסוי תקשורתי ללא תקדים, רובו בזכות עבודתם של אנשי דלתיים פתוחות. סייענו להם כמיטב יכולתנו.

ג. איתורים

טבלת פניות לאיתור על פי חלוקה לאזורים ושנים נכון ליום 31.12.97:

שנה	שכס	טו"כ	רמאללה	י"ם ב"ל	חברון	גנין	יריחו	אחר	עזה	סה"כ
1988	2	--	32	24	32	10	--	3	--	103
1989	10	4	132	61	110	34	4	5	1	367
1990	5	9	101	37	56	7	2	3	2	224
1991	6	4	54	37	29	8	1	5	4	150
1992	5	1	36	36	25	1	--	1	3	109
1993	32	21	76	56	59	63	9	--	123	440
1994	45	42	102	98	218	295	9	1	181	992
1995	107	88	109	67	396	556	18	4	25	1376
1996	76	87	130	55	158	698	44	6	64	1332
1997	78	107	145	31	350	367	22	5	49	1161
סה"כ	366	363	917	502	1433	2039	114	28	40	6254*

* מספר זה אינו מוחלט, שכן מי שאותר בעבר ויש פנייה חדשה בעניינו - מאותר בהמשך לאיתור הקודם.

ד. חוק השב"כ

עד היום פועל שירות הביטחון הכללי מבלי שפעילותו - ואף עצם קיומו - מעוגנים בחוק. מזה מספר שנים עוסקים במשרד המשפטים בהכנת הצעת חוק, שתעגן בספר החוקים את קיומו של השב"כ, ושתסדיר את פעילותו. בניסוחים ראשוניים של הצעת החוק, הוכנס סעיף שעניינו היתר לחוקרי השב"כ להשתמש באמצעי לחץ כלפי הנחקרים. המוקד, יחד עם שאר ארגוני זכויות האדם, פעל רבות כדי לסלק מהצעת החוק את הסעיף הזה, המיועד להסדיר ולהתיר עינויים בחוק.

ואכן, כאשר הונחה הצעת חוק השב"כ על שולחן הכנסת ביום 23 בפברואר 1997, לא נכלל בה היתר לעינויים. גורמים במשרד המשפטים מסרו, כי ההוראה הוצאה מהצעת החוק, מתוך חשש שאם תופיע בו, יעכב הדבר את חקיקת החוק בשל המאבק שיתנהל כנגד הוראה זו. נאמר, כי ההוראה תוכנס לתיקון לפקודה למניעת טרור, תיקון שטרם הוגש לכנסת.

הוצאת ההיתר לעינויים מהצעת חוק השב"כ, היא הצלחה גדולה לארגוני זכויות האדם. עם זאת, ישנם בהצעה סעיפים בעייתיים אחרים. ההצעה מעניקה לשב"כ כוחות וסמכויות נרחבים ומטילה מגבלות חריפות על העברת מידע הנוגע לשירות. בסעיף 17 להצעה נקבע פטור מאחריות פלילית לעובד

השירות או אדם שפעל מטעם השירות, בנוגע למעשים "שעשה בתום לב ובאופן סביר במסגרת מילוי תפקידו ולשם מילוי". בימים אלו בוחנים ארגוני זכויות האדם את הצעת החוק, ושוקלים את תגובתם לה.

3. אלימות כוחות הבטחון

ב-1997 נתקבלו במוקד תלונה אחת שעניינה מוות, 10 תלונות שעניינן נזק לרכוש ו-26 תלונות על אלימות (לא כולל עינויים בחקירה).

הגורמים המעורבים בתלונות על אלימות הינם:

צה"ל - 6 מהתלונות

מג"ב - 13 מהתלונות

משטרה - 2 מהתלונות

שב"כ - 2 מהתלונות

תושבים יהודים - 5 מהתלונות

כוחות מיוחדים (צה"ל) - תלונה אחת.

בתלונות על נזק לרכוש הגורמים המעורבים הינם:

צה"ל - ב-7 מהתלונות

מנהא"ז - תלונה אחת

תושבים יהודים - תלונה אחת

שב"כ - ב-3 מהתלונות

מג"ב - ב-2 מהתלונות.

במוקד מטופלות בסה"כ 258 תלונות בעניין אלימות, מתוכן 59 שבהן הוגשו תביעות פיצויים התלויות ועומדות עדיין.

* * * * *

א. הטיפול בארועי אלימות

כפי שניתן לראות גם מהנתונים הסטטיסטיים, האלימות הפיסית בשטחים נמשכת, כאשר בשנה האחרונה בלטה התופעה של אלימות קשה במיוחד מצדם של שוטרי מג"ב. במחצית מתלונות האלימות היו הנילוניים שוטרי מג"ב, ותלונות אלו כוללות גם תיאורי התעללות מהמזעזעים ביותר שאנו נתקלים בהם. הטיפול הראשוני מתמקד בנסיון להביא לחקירת המקרה, לאתר את העבריינים ולדאוג להעמדתם לדין. אנו מגישים תלונה לגורם החוקר הרלוונטי (פרקליטות פיקוד מרכז, כשמדובר בחיילים, המחלקה לחקירות שוטרים במשרד המשפטים, כשמדובר בשוטרים או אנשי שב"כ ומשטרת ישראל, כשמדובר במתנחלים). המוקד מסייע בהבאת עדים לחקירה ואיסוף ראיות, ועוקב אחר תוצאות החקירה. לצערנו, ברוב המקרים החקירה איננה יעילה, והסעד היחיד על הפרת זכויותיו של אדם הוא בדרך של תביעת פיצויים מהמדינה או מהעבריינין.

דוגמה אחת למקרים הקשים בהם נתקלנו השנה, היא תלונתו של ואאל אלשריף, שעוכב ביום 14.7.97 ע"י שוטרי מג"ב במחסום ראס אל עמוד, יחד עם עוד כ-20 פלסטינים (כולל ילד בן 5). הוא והאחרים נצטוו לכרוע על ברכיהם ליד קיר, כשידיהם על הקיר וראשיהם מורכנים. כאשר התעייפו וקמו מתנוחה זו, החלו השוטרים להכות:

"אז שני שוטרי המג"ב התחילו עם כל בחור, להושיב אותו בכוח, עד שהגיעו לנער בן 16, שהודיע להם שאינו מסוגל לשבת עוד. אז שניהם תפסו את הנער, לקחו אותו לתוך מבנה המתכת והתחילו להכות אותו. ראיתי אותם מכים אותו בבעיטות בכל חלקי גופו ובאגרופים בבטנו. הנער צרח וצעק מרוב כאבים, וכל מי שנכח שם שמע את צרחותיו..."

כאשר שריף מחה על דרישתו של שוטר מג"ב שירכין את ראשו עוד כלפי מטה, החלו השוטרים להכות גם אותו. הם הטיחו מכות אגרופ חזקות בפניו ובראשו, והיכו אותו בכל חלקי גופו.

"בעודי עומד וסופג מכות, הצטרף שוטר מג"ב רביעי והכה בכת הרובה שלו בראשי. אז הרגשתי חולשה רבה ועייפות נוראה. הצליחו להפיל אותי ארצה.

"שוטר המג"ב השחרחר הנמיד בעט בי בראשי כמה בעיטות וכן בגבי. כתוצאה מהבעיטות התחלתי להקיא, ואז שוטר המג"ב הראשון עם העיניים הבהירות דרך את נשקו והתנפל לכיווני כשהוא אומר לשוטר אחר, עזוב אותי, אני רוצה לירות בו..."

שוטרי מג"ב לא ירו באלשריף, אך הוא הספיק לשומעם מתאמים ביניהם גרסה שתסביר את מצבו. אחר כך איבד את ההכרה, והתעורר בבית החולים מקאסד, שם שמע גם, כי שוטרי המג"ב ניסו למנוע את פינויו לבית החולים.

עשרה ימים לאחר הארוע מספר אלשריף:

"כתוצאה מהמכות והבעיטות שספגתי, כל גופי התנפח, והתמלא בסימנים כחולים. עד עצם היום הזה הנני סובל מכאבי ראש חזקים, והיו לי הקאות בימים הראשונים לאחר הארוע. כמו כן הנני סובל מכאבים עזים בגבי ובמותניי. זאת ועוד, ידי השמאלית התנפחה ואינני מסוגל כיום להרים בה כלום."

עדותו של אלשריף (כמו גם עדויות נוספות) הועברה לארגון "בצלם", שהוציא באוגוסט דו"ח "ברוטאליות לשמה - ממשיכים להכות". הוגשה תלונה במחלקה לחקירות שוטרים, אשר בעת כתיבת הדו"ח, תשעה חודשים לאחר הארוע, טרם סיימה את הטיפול בתלונה.

ב. החוק לשליחת פיצויים

בשנת 1997 המריצה ישראל את פעולותיה לקידומה של הצעת חוק, שמטרתה לשלול את זכויותיהם של פלסטינים שנפגעו (או שיפגעו) ע"י כוחות הביטחון בשטחים, לפיצוי כספי מהמדינה. משמעות ההצעה - אם תתקבל - היא שאלפי פצועים ונכים ייוותרו ללא סעד, ומבלי שיהיו להם האמצעים הכלכליים לממן את הטיפול הרפואי והשיקומי הנחוץ להם. יתרה על זו: ההצעה מבטלת הלכה למעשה את חובת הזהירות החלה על חיילי צה"ל. החיילים יוכלו לזרוע הרס, פציעות ומוות - ואיש לא יבוא חשבון עמם או עם המדינה.

גם היום אין מצבם של פלסטינים המבקשים פיצויים מאת המדינה פשוט. עליהם לעמוד בבתי המשפט הישראליים, להוכיח את נזקייהם ואת מעשי העוולה של חיילי צה"ל שגרמו לנזקים אלו. מוטל עליהם נטל הוכחה כבד. פלסטיני שנפגע בעת שהיה מעורב בפעולות אינתיפאדה - סיכווינו לקבל פיצוי נמוכים. מטרתה של הצעת החוק לחסום גם את דרכם של מי שנפגעו מפעולות רשלניות של חיילי צה"ל מבלי שהם עצמם התעמתו עם החיילים.

תזכיר הצעת החוק הופץ ע"י משרד המשפטים במרץ 1997. עיקרי ההצעה היו לפטור את המדינה ואת חיילי צה"ל מאחריות בנזיקין לנזקי גוף שנגרמו לתושבי השטחים מראשית האינתיפאדה ועד להתימת הסכם עזה-יריחו בושינגטון. כדי לשנות להצעה חזות חמורה פחות, נקבע בה גם הסדר חלופי של "תשלומים משיקולים הומניטריים". הסדר זה לא רק שהפך את הפיצוי מזכות לחסד, אלא שגם כלל סדרה של תנאים מגבילים, כך שרק יחידי סגולה היו מסוגלים לזכות בתשלום כלשהו - ע"פ תעריף קצוב ונמוך. ביחס לתקופה שלאחר הסכם עזה-יריחו, הרחיבה ההצעה את המונח של "פעולה מלחמתית" שבדיני הנזיקין, כך שיכסה כמעט כל פעולה של חיילי צה"ל בשטחים. הצבא והמדינה פטורים מאחריות בנזיקין על מעשה שנעשה במסגרת של "פעולה מלחמתית", אבל מונח זה פורש תמיד כנוגע לנסיבות המיוחדות מאוד של תנאי קרב. כאשר מוחלפת אש בין כוחות צבאיים מאורגנים, תוך כדי הפגזות ארטילריות והפצצות ממטוסים, לא חלות חובות הזהירות הרגילות המעוגנות בדיני הנזיקין. כעת רוצה המדינה ליישם את הפטור הזה גם על פעולות שמירת הסדר של חיילי צה"ל בקרב האוכלוסייה האזרחית בשטחים. נסיונות המדינה להרחיב את הפטור באמצעות בתי המשפט, נדחו: שוב ושוב נקבע שאין פעולות השיטור של חיילי צה"ל בגדר "פעולה מלחמתית". כעת ביקשה המדינה לעגן את הרחבת הפטור בחוק.

בעקבות הפצת תזכיר הצעת החוק, התכנסה קואליציה של ארגוני זכויות אדם הפועלת כנגד החוק. המחלקה המשפטית של המוקד להגנת הפרט כתבה תגובה מפורטת לתזכיר, שהועברה למשרד המשפטים. במקביל הוחל בעבודת לובי ובקמפיין ציבורי תוך פנייה לכלי התקשורת. משפטנים בולטים בישראל ושורה של ארגונים מחו"ל, שהמוקד פנה אליהם, התגייסו אף הם למאמץ להתנגד להצעת החוק.

ב-23 ביולי 1997 הניחה הממשלה על שולחן הכנסת את הצעת החוק לשלילת פיצויים ("הצעת חוק לטיפול בתביעות של פעולות כוחות הביטחון ביהודה והשומרון וחבל עזה, התשנ"ז-1997). נוסח ההצעה שונה באופן ניכר מנוסח התזכיר המקורי, אך משמעותה זהה. הניסוח המפורש של פטור מיוחד למדינה על פעולות בשטחים, מפרוץ האינתיפאדה ועד להסכם עזה-יריחו, אינו קיים בהצעה זו, וגם לא מעשה אחיזת העיניים של תשלומים מטעמים הומניטריים באמצעות ועדה מינהלית. הבדל מעניין הוא, שההצעה ממשיכה לחול באופן טריטוריאלי על פעולות שנעשו או ייעשו בגדה וברצועת עזה, אך מבוטלת התחולה הפרסונלית שלה: היא חלה על כל נפגע ולא רק על פלסטינים. סביר, אבל, להניח, שיימצא פתרון מתאים לנפגעים ישראלים (ובחלקו הוא כבר קיים, במסגרת החוק לנפגעי פעולות איבה, המבטיח פיצויים לאזרחי ישראל ולתיירים שנפגעו ע"י מי שמוגדר "אויב"). ההסדר המרכזי בהצעה שהונחה על שולחן הכנסת הוא ההרחבה של המונח "פעולה מלחמתית" - והפטור מאחריות הנלווה לו - כמעט על כל פעולה של כוחות הביטחון בשטחים, בעבר ובעתיד.

כמו אין די בכך, נקבעות שורה של הוראות נוספות, שימנעו אפשרות של תביעה גם במקרה שיימצא סדק בפטור בגין "פעולה מלחמתית". ההצעה שוללת פיצויים מכל אדם שהורשע בשל פעילות טרור - בין אם היה קשר בין פעילות זו לבין הפגיעה בעניינה הוא מבקש פיצויים, בין אם לאו. הוראה זו היא בגדר של ענישה כפולה על אותו מעשה, בניגוד לכללים יסודיים של המשפט. ההצעה קובעת תקופת התיישנות של שנה אחת מתאריך הארוע, לאחריה לא ניתן יהיה להגיש תביעה, זאת לעומת שבע שנים בדין הכללי. לגבי תביעות בשל פעולות כוחות הבטחון בשטחים, מבטלת ההצעה כלל ותיק בדיני הנזיקין, לפיו כאשר "הדבר מדבר בעד עצמו" עובר נטל הראיה במשפט אל שכם הנתבע. משמעות הדבר היא, שעל הנפגע יהיה להוכיח לא רק שנפגע מירייה שירה חייל (למשל), אלא גם מה היו ההנחיות שקיבל אותו חייל, אילו אימונים עבר החייל, מצב נשקו של החייל ועובדות אחרות שיצביעו ויפרטו מהם בדיוק מעשי הרשלנות שגרמו לירי שפגע בו. עובדות אלו הן בתחום הידיעה הבלעדי של המדינה, אשר גם היום אינה מקפידה לתעד ולחקור אותן. ההצעה נותנת למדינה תמריץ נוסף להימנע מתיעוד וחקירה, שכן בהיעדרם, לעולם לא יוכל הנפגע לשאת בעול הראייתי שההצעה מטילה עליו.

לבסוף, אם יצליח תובע כלשהו לדלג על כל המכשולים הקודמים, ההצעה שוללת את הפיצויים ממרבית הנפגעים, וקוצבת - ע"פ תחשיבים מצמצמים - את הפיצויים לאחרים. כמו בתזכיר המקורי, חלה ההצעה באורח רטרואקטיבי גם על מעשי העבר וגם על תביעות שכבר נדונות בבתי המשפט, ובלבד שלא ניתן בהן כבר פסק דין.

בנובמבר 1997 פרסם המוקד את הדו"ח "בורחים מאחריות - טיפול המערכת הצבאית בתלונות של פלסטינים נגד חיילים". הדו"ח מנתח את טיפול המערכת הצבאית ב-441 תלונות על חיילים, שנתקבלו במוקד להגנת הפרט בשנים 1988-1997. הדו"ח מצביע על אירועים חמורים שהובאו לידיעת המערכת ולא נחקרו; על האופן הכושל והרשלני בו נוהלו חקירות מצ"ח באותם מקרים בהם נפתחה חקירה; על הימנעות מחקירתם של עדים פלסטינים; על נטייה לקבל לעולם את גרסאותיהם של החיילים המעורבים באירוע (במקרה שהחיילים אכן אותרו) ולהעדיף על גרסאות המתלוננים - וזאת אפילו כשהגרסאות "תפורות" ומתואמות בעליל. לבסוף, מצביע הדו"ח על היד הרכה שנקטו התביעה הצבאית ובתי המשפט הצבאיים כלפי אותם חיילים בודדים (רק בשבעה מקרים מתוך 441 היתה העמדה לדין בפני בית דין צבאי) שהואשמו בעבירות אלימות.

הטיפול החובבני והרך של המערכת הצבאית באלימות של חיילים כלפי פלסטינים, עומד בניגוד לטיפול - היעיל יותר - במקרים של גניבה מפלסטינים, מקרים הנתפסים כמכתימים את טוהר המידות של הצבא. יש בטיפול זה משום מתן אור ירוק ברור של המערכת להתנהגות אלימה ומזלזלת של החיילים כלפי שלומם של פלסטינים. חוסר האפקטיביות של המערכת הפלילית במה שנוגע לאלימות הצבא, יושלם כעת ע"י החוק לשלילת הפיצויים, שיבטל את חובת הזהירות של החיילים וינטרל את מימד ההרתעה גם במישור האזרחי.

מימצאי המוקד לגבי אופן החקירה של תלונות של פלסטינים מטילים אור גם על אחד הטיעונים של המדינה להצדקת החוק לשלילת הפיצויים. המדינה טוענת, כי קשה לה להתמודד עם התביעות בגין אלימות חיילים, בשל קושי לשחזר את האירועים בדיעבד ולאתר את החיילים שהיו מעורבים בהם. קושי זה נובע אך ורק מכך, שהמדינה נמנעה (וממשיכה להימנע) מלתעד את פעילות חייליה ו"טייחה" (וממשיכה לטייח) את החקירות בנוגע לתלונות עליהם. אם מחדלים אלו מקשים עליה להתגונן בבית המשפט, אין לה להלין אלא על עצמה.

הצעת החוק לשלילת הפיצויים מצויה היום בדיונים בוועדת חוקה חוק ומשפט של הכנסת. המוקד ממשיך בפעילות לובי אינטנסיבית למניעת חקיקת החוק. לצד פעילות זו, כבר החל המוקד לבדוק את האופציות לתקיפת החוק אם יתקבל, לרבות הגשת תביעות בחו"ל. אולם בשטח, תוצאות הצעת החוק כבר מורגשות, והיא משחקת לידי המדינה. עורכי דין רבים מוכנים להתפשר בתיקים שהחוק עלול לחול עליהם, ומסתפקים בפיצויים נמוכים יחסית, ובלבד שהתיק יסתיים לפני תחילתו של החוק, כדי שהתובע לא יצא בידיים ריקות. מנגד, הפרקליטות נוקטת לא פעם במדיניות של הארכת דיונים, כדי שהתיק לא יסתיים לפני תחילתו של החוק.

ג. תביעות פיצויים

במהלך 1997 הגיש המוקד 41 תביעות פיצויים, מהן 35 תביעות לבית המשפט ו-6 תביעות בערכאות מינהליות. כאן נביא רק מספר דוגמאות מייצגות לתביעות שהוגשו ע"י המוקד במהלך שנת 1997:

אלימות והרס בביתו של אחמד סרנדח בירושלים:

תלונה זו נתקבלה במוקד בשנת 1990. לילה אחד, בשעה אחת אחר חצות לערך, התעורר אחמד סרנדח למשמע דפיקות חזקות בדלת הכניסה. טרם הספיק לפתוח, פרצו חיילים את הדלת כשהם מחוררים אותה ושוברים את המנעול. החיילים דחפו את התובע לחדר השינה ונעלו את אשתו ובנו בן השמונה בחדר המקלחת. אחד החיילים בעט בתובע בבטנו והיכה אותו בכל חלקי גופו. החיילים החלו בחיפוש אליים, כשהם מנפצים רהיטים וחפצים, ומכים את התובע מדי חולפם על פניו. בתום החיפוש גררו החיילים את התובע אל מחוץ לבית, ובשלב זה בדק אדם בלבוש אזחי את תעודת זהותו. הוא שחרר אותו כשהוא מתנצל ואומר, כי חשבו בטעות שמדובר באדם אחר המבוקש על ידיהם.

יומיים לאחר האירוע, הגיש מר סרנדח באמצעות המוקד להגנת הפרט תלונה לקצין תלונות הציבור של מג"ב. הוא סבר באותו שלב כי החיילים שפרצו לביתו היו שוטרי מג"ב. כעבור מספר ימים הודיע קצין תלונות הציבור של מג"ב כי התלונה הועברה למשטרה הצבאית החוקרת, שכן המדובר כנראה בחיילים. בדיעבד הסתבר, כי המשטרה הצבאית החוקרת לא חקרה את האירוע, ולא נמצא במצ"ח כל חומר בעניין התלונה. עקב רשלנות אופיינית של רשויות החקירה, לא מוצה, על כן, הדין עם החיילים.

פניית המוקד לקצין מטה תובענות לפצות את מר סרנדח סורבה בנימוק, שלא אותר כל רישום או דו"ח מצ"ח בגין הארוע. המדינה, שהתרשלה בחקירה, נתלתה בתוצאות רשלנותה כדי להימנע מלפצות את הנפגע. ביום 3.3.97 הגיש המוקד להגנת הפרט תביעה בשמו של מר סרנדח לבית משפט השלום בירושלים. סרנדח תבע מהמדינה 30,000 ש"ח. בספטמבר הוגש כתב הגנה כללי, בו נמסר, בין היתר, כי המדינה טרם איתרה את המסמכים הרלוונטיים. התביעה נמצאת היום בשלב של קדם משפט.

התעללות בילדים ופעולת נקם בבית משפחת קוסבה:

בחורף 1990 היתה מוצבת תצפית גג על ביתה של משפחת קוסבה במחנה הפליטים קלנדיה. באחד הימים התפתח עימות בין המשפחה לבין החיילים, על רקע נזקים שגרמו החיילים בבניין. שישה חיילים, מוותיקי הפלוגה שישבה אז בקלנדיה, נדברו ביניהם והגיעו לבית בשעות אחר הצהרים לפעולת תגמול. על גג הבית ישבו אותה שעה בתצפית שלושה חיילים נוספים. החיילים נכנסו לדירת המשפחה, ניפצו חפצים ורהיטים, קרעו תמונות משפחתיות ומסמכים

אישיים והשמידו מזון. אז לקחו החיילים שניים מילדי המשפחה, בני 13 ו-15, העלו אותם על גג הבית, שם היכו את הילדים, בעטו בהם והורו להם לשכב על גבם בשלולית מים שהיתה על הגג. כשהם שוכבים כך, ערמו החיילים מרצפות שהיו מונחות על הגג על בטניהם של הילדים. הילדים אולצו להישאר כך על הגג משך מספר שעות. היה זה יום חורפי וגשום.

בגין אירוע זה, ובעקבות תלונת המוקד להגנת הפרט, הורשע החייל דוד שמש בבית דין צבאי בתקיפה ובהתנהגות שאינה הולמת. נגזרו עליו חודש מאסר בפועל ושלושה על תנאי והורדה לדרגת טוראי.

ב-4.2.97 הגיש המוקד להגנת הפרט תביעה כנגד תשעת החיילים שהיו מעורבים באירוע. מאחר שהיה ברור שמדובר בפעולת תגמול שהחיילים יזמו על דעתם, ומאחר שאחד החיילים הועמד לדין, החליט המוקד שלא לתבוע במקרה זה את המדינה. הנחתנו היתה שהמדינה תוכל לטעון בהצלחה שאיננה אחראית למעשי החיילים במקרה זה. והנה, שלושה שבועות לאחר הגשת כתב התביעה, פנתה אלינו פרקליטות המדינה והודיעה כי המדינה תייצג את החיילים בתיק, וביקשה לסיים את התיק במהירות האפשרית, ללא הגשת כתב הגנה וללא הוכחות. תוך שבועות ספורים הושגה פשרה בתיק, אשר קיבלה תוקף של פסק דין, והתובעים פוצו בסך של 32,000 ש"ח.

מכות ע"י שוטרי מג"ב:

בפברואר 1994 עיכבו ארבעה שוטרי מג"ב את האחים מאמון ורמאח רומה, שהיו אותה עת ברכבם בדרכם לביתם ביריחו. השוטרים העלו את האחים לג'יפ מג"ב והסיעו אותם לדרך צדדית במקום מרוחק. שם הורידו השוטרים את האחים מהג'יפ והפליאו בהם מכות, סטירות ובעיטות. את אחד האחים, שניסה להימלט, דחפו השוטרים כך שנפל והתגלגל במדרון. לבסוף נטשו שוטרי מג"ב את האחים במקום כשהם חבולים ושרועים על הקרקע. ארבעת השוטרים הורשעו בבית המשפט השלום בשימוש לרעה בכוח המשרה. הם זוכו מחמת הספק מאשמה של תקיפה הגורמת חבלה של ממש בנסיבות מחמירות. שניים מהם, שערערו, זוכו בבית המשפט המחוזי גם מהעבירה של שימוש לרעה בכוח המשרה.

ביום 29.6.97 הגיש המוקד להגנת הפרט תביעה נגד שוטרי המג"ב ונגד המדינה.

גם במקרה זה התנדבה המדינה לקחת על עצמה את מלוא האחריות ופיצתה את האחים בסך של 17,500 ש"ח.

תפיסת גג שלא כדין:

בית משפחה עבדאללה ניצב בצומת דיר בלוט, בנפת טול כרם. בשנת 1990 הוחרם הבית ע"י צה"ל, ונאטם. בנוסף, עשה בו צה"ל שימוש כמאחז קבוע ונקודת תצפית. לקראת סוף שנת 1994 אישר שר הביטחון דאז את הסרת האטימה, ובראשית שנת 1995 - כפי שהסתבר בדיעבד - נחתם צו מחילה המשיב את הבית לחזקת המשפחה. אלא שעד 29.2.95 לא עזבו התיילים את הבית. אדרבא, במהלך שנת 1995 גרם הצבא לנזקים לבית, ביצע עבודות בנייה על גגו ועקר עצי זית שבחלקה שסביב הבית. בין היתר הושחת הריצוף בבית, ניזוק הגג, נהרסה מערכת החשמל, נפרץ קיר והושחתו אחרים, הושחת הצבע ונשברו דלתות וחלונות. כל השנים נמנע מהמשפחה למסוק את הזיתים, ושלושים עצי זית, רובם בני חמישים שנה, נעקרו. בנוסף, זוהמה הבאר של המשפחה. רק בעקבות תלונות ופניות חוזרות של המוקד להגנת הפרט, העביר היועץ המשפטי של הגדמ"ע לידי המוקד בפברואר 1996 את צו המחילה שנחתם למעלה משנה קודם לכן. נדרשו שבועיים וחצי נוספים ואיום בפנייה לבג"צ, כדי שחיילי צה"ל יפנו את הבית.

ביום 2.6.97 הגיש המוקד להגנת הפרט תביעה נגד המדינה. המדינה נתבעה לפצות את המשפחה על הנזקים שנגרמו לבית ולמטע הזיתים ועל התפיסה הבלתי חוקית של הבית. התביעה עומדת על סך של 152,195 ש"ח.

בכתב ההגנה שהוגש נטען, בין היתר, כי ביצוע צו המחילה עוכב בשל איומים של מתנחלים לתפוס את הבית, ולצורך הערכות מחדש של צה"ל ואיתור מאחז חלופי.

מותו של טלאל אבו עיסא:

טלאל אבו עיסא נורה למוות בשכם ביום 8.12.95. קצין צה"ל, סגן מיכה לוי, הוא שירה את הירי הקטלני מהג'יפ בו ישב, והמשיך בירי גם לאחר שירד מהג'יפ. הוא ירה ירי שלא דרך כוונות, אל תוך הסמטה בה הלך המנוח עם חבריו. לגירסת הצבא, באותו יום, בשלב קודם ובמקום אחר, נזרקו לעבר הג'יפ אבנים, בקבוקים ורימוני גז. אולם לא היתה כל התקפה על הג'יפ במקום הירי, ולא נשקפה לחיילים כל סכנה. למרות זאת, לא הורתה הפרקליטות הצבאית להעמיד את הקצין לדין על הירי וההריגה, אלא על אי מתן טיפול רפואי לאבו עיסא, לאחר שזה נפגע.

ביום 3.12.97 הגיש המוקד תביעה נגד המדינה ונגד סגן לוי. סכום התביעה - 255,000 ש"ח. המדינה לקחה על עצמה, כרגיל, גם את ייצוגו של לוי. כתב ההגנה שהגישה המדינה הוא בעיקרו הכחשה כוללת של כתב התביעה.

נראה, שלא פעם הדרך היחידה לאכוף את זכותם של תושבי השטחים לכבוד ולשלימות הגוף, היא באמצעות תביעת פיצויים על הפרת זכויות אלו. מערכת אכיפת החוק מקילה עם החיילים והשוטרים, ע"י חקירות רשלניות, הימנעות מהעמדה לדין ועונשים מזעריים למי שהורשעו בדינם. ברמה ההצהרתית המדינה מתנעת מ"חריגים שסרחו", אך כאשר הם נתבעים בבית המשפט לפצות את קרבתיהם, המדינה מגבה אותם, מייצגת אותם ומפצה את התובעים במקומם.

כניסה לרצועת עזה

הסדרי "המעבר הבטוח" שנקבעו בהסכמי אוסלו למעבר בין הגדה לרצועת עזה לא הופעלו גם בשנת 1997. הסגר על הרצועה כולל גם איסור על הכניסה לרצועה, ואיסור זה חל גם על בני זוג, תושבי ישראל ומזרח ירושלים, הרוצים להיכנס לרצועה ולשהות עם בני זוגם שם. בתקופה הראשונה של סגר מרץ 1996, לא ניתן היה כלל להשיג היתרים לכניסה לרצועה.

ההפרדה בין הגדה לעזה כה קשוחה, שלא פעם מפגשם של בני משפחה קרובים קשה כחציית ים סוף. ביוני 1997, למשל, החל המוקד לטפל בעניינה של חנאן שיד אחמד, תושבת קלנדיה, שהסגר הפריד בינה לבין בעלה ותינוקה בן השנה וחצי שבעזה. חודש וחצי נדרשו להסדרת כניסתה לעזה. גב' שיד אחמד נכנסה בזמנה לעזה בשנת 1994, ושם נישאה. במאי 1996 איפשרה ישראל באופן חד פעמי לתושבי גדה - ששהו באורח לא חוקי בעזה - לשוב לגדה בשירות מאובטחות של אוטובוסים. גב' שיד אחמד ניצלה את ההזדמנות כדי לבקר את הוריה - במיוחד לאור מצב בריאותו המידרדר של אביה. כאשר ניסתה לחזור, לא עלה הדבר בידה. פנייה ראשונה של המוקד זכתה לתשובה הלאקוויית "הנ"ל מנוע כניסה לישראל מטעמי ביטחון". רק פנייה חוזרת ושורה של טלפונים הביאה לאיחוד המשפחה בעזה בסוף יולי 1997.

במקרה אחר טיפל המוקד בענייניו של סעיד אל חגאגרה בן ה-72, תושב הגדה, שהרשויות מנעו ממנו לצאת לרצועת עזה לבקר את חמש בנותיו המבוגרות, שכולן נשואות וחיות במחנה ג'באליה עם משפחותיהן. כחודשיים וחצי נדרשו להסדיר למר חגאגרה אישור כדי שיראה את בנותיו - ובכך לא תמו תלאתיו. משביקש לשוב מרצועת עזה לגדה, בתום תוקף ההיתר, נאמר לו כי הוא רשום כמנוע. החייל במחסום ארז סירב לאפשר לו לצאת לביתו בגדה ואמר לו לחזור ולמות בעזה. רק לאחר שלושה ימים של התרוצצויות ושל טלפונים אינטנסיביים, הוסדרה חזרתו של מר חגאגרה לביתו.

יציאה לחו"ל

הסכמי אוסלו לא שינו את מעמדם של הגדה המערבית ורצועת עזה כשטחים צבאיים סגורים, שהכניסה אליהם והיציאה מהם מותנים בשיקול דעתו של מפקד האזור.

116 איש פנו במהלך 1997 למוקד לסיוע בעניין יציאתם לחו"ל, לאחר שבקשתם סורבה או שהוחזרו ממעברי הגבול השונים.

נכון לסוף 1997 עמדת הרשויות לגבי אותן 116 פניות הינה כדלקמן: 51 מהבקשות סורבו מכל וכל; ב-9 מהבקשות התקבלה הסכמה ליציאת האנשים בתנאי שיתחייבו בכתב שלא לשוב לשטחים משך כמה שנים; 32 מהבקשות נענו בחיוב; ב-24 פניות נוספות טרם נתקבלה תשובה. כמו כן נמשך הטיפול בעניינם של 70 איש נוספים שפנו למוקד לפני 1997 ועד עתה לא עלה בידינו לקבל הסכמת הרשויות ליציאתם.

בנוסף, 14 אנשים שפנו לסיוע המוקד לפני 1997 קיבלו במהלך השנה אישור ליציאתם; שניים שפנו לפני 1997 קיבלו היתר יציאה לתקופה מוגבלת; 38 נוספים, שפנו לפני 1997 - מנועי יציאה מכל וכל.

מן הראוי לציין כי הרוב המכריע של הפניות אלינו היו בבקשה לצאת לירדן. עמדת הרשויות באשר ליציאה דרך נמל התעופה, הוחמרה עוד יותר מבעבר.

ככלל - היציאה דרך נתב"ג כמעט שאיננה אפשרית לתושבי השטחים.

* * * * *

מקרהו של פריד אבו דהיר מטופל במוקד מאז יולי 1996, אולם הנסיונות להביא ליציאתו באמצעות פנייה לרשויות נכשלו. ב-9.7.97 עתר המוקד בשמו לבג"צ.

פריד אבו דהיר סיים את לימודי הדוקטורט שלו באוניברסיטת לידס בבריטניה בינואר 1996. את עבודת הדוקטורט שלו כתב על האופן בו סוקרה האינתיפדה בעיתונות היומית הערבית המתפרסמת בבריטניה. היום מכהן ד"ר אבו דהיר כמרצה בחוג לעיתונאות באוניברסיטת אל-נג'אח, וביניהם מבוא לתקשורת, תקשורת בינלאומית, עריכת חדשות ואתיקה של אמצעי התקשורת. בנוסף, הקים אבו דהיר עסק פרטי לאיסוף והפצת ידיעות ופרסומות. הוא גם כותב מאמרים פובליציסטיים בעיתונות הפלסטינית. לעתירה בעניינו צורפו תרגומים של שלושה מאמרים שפרסם, ובהם קרא לקידומה של הדמוקרטיה בחברה הפלסטינית, ביקר את אופן יישום הסכמי אוסלו ע"י ישראל - תוך התעלמות מרוח ההסכמים - וניתח את הסלמת האלימות.

רצונו של ד"ר אבו דהיר לצאת לחו"ל קשור קשר הדוק לעיסוקיו האקדמיים. יציאתו נמנעה לראשונה בקיץ 1996, כאשר ביקש לצאת לבריטניה לטקס הענקת תואר הדוקטור באוניברסיטת לידס. מאז נמנעה יציאתו לא רק לטקס אלא גם לשורה של כנסים אקדמיים שהוזמן להופיע בהם. הנימוק שניתן למניעת היציאה היה שיש ביציאתו כדי לסכן את בטחון האזור "בשל היותו פעיל חמא"ס". אבו דהיר מכחיש טענה זו מכל וכל, והיא גם אינה מתיישבת עם הקו העצמאי שהוא נוקט במאמריו.

בעתירה נטען, כי מניעת יציאתו של אבו דהיר פוגעת בשתי זכויות חוקתיות שלו: הזכות לחופש תנועה והזכות לחופש העיסוק. זכויות אלו זכו להכרה ולהגנה גדלות והולכות בפסיקה ובחוקי היסוד של ישראל. עוד נטען, כי המניעה מתעלמת מהצרכים של תושבי השטחים תחת תפיסה לוחמתית הנמשכת זה שלושים שנה: לאורך תקופה כזו, כשאנשים מתבגרים ומפתחים קריירה, מעמדה של הזכות לחופש תנועה עולה. הפגיעה בחופש התנועה של אבו דהיר היתה ללא הליך הוגן, כנראה על בסיס של שמועות ומבלי שניתנו לו שימוע ראוי ואפשרות להתעמת עם המידע שנגדו.

בעקבות הגשת העתירה הסכימה המדינה ליציאה חד פעמית של העותר לחו"ל. כן הוסכם, כי בעתיד תישקל כל בקשת יציאה שלו לגופה, ובמידת האפשר תימסר לו פרפרזה באשר לטעמי ההתנגדות אם תהיה כזו.

אישורי כניסה לישראל

51 פניות נחקבלו בנושא זה במוקד במהלך 1997, לפי חלוקה כדלקמן:

- 1 - כניסה לצורך לימודים
- 47 - כניסה לצורך ביקור בני משפחה בכלא
- 3 - עבודה

נכון לסוף 1997 עלה בידי המוקד לפתור הבעיות לגבי 29 מהפניות הללו.

במהלך השנה טופלו גם 20 פניות שנתקבלו לפני 1997, שעניינן כניסה לישראל מהסיבות:

- 10 - ביקור בני משפחה בכלא
- 4 - לימודים
- 5 - משפחות חצויות
- 1 - מעבר מהגדה לעזה, לצורך יציאה למצרים

10 מהפניות הללו נסתיימו בהצלחה.

* * * * *

מקרה קשה במיוחד - אבל לא בלתי אופייני - הוא זה של גב' עזיזה נצאר מנפת רמאללה. בעלה ושני בניה כלואים בכלא באר שבע ושפוטים לתקופות מאסר ארוכות. עד קיץ 1996 היתה מבקרת אותם באופן סדיר, אך מאז נמסר לה שהיא מנועה, ובקשותיה להשתתף בביקורים בכלא, המאורגנים ע"י הצלב האדום, סורבו. ביולי 1997 פנתה הגב' נצאר למוקד להגנת הפרט. למעלה

משלושה חודשים של מגעים עם הרשויות נדרשו עד אשר נופק לה היתר חד פעמי לביקור בכלא, בהסעות שעורך הצלב האדום במיוחד לצורך זה. ניתנה לה שעה אחת לראות בזה אחר זה את בעלה ואת שני בניה, אותם לא ראתה למעלה משנה. משנערך ביקור זה, פנה המוקד שנית לרשויות, וביקש שיינתן לאישה היתר ארוך טווח לביקורים. חודשיים של מגעים נדרשו, ושוב נופק היתר חד פעמי. מאמצים נוספים נדרשו כדי להסדיר עוד היתר חד פעמי לביקור בן הזוג, בסוף פברואר 1998, ובעת כתיבת הדו"ח מנסה המוקד להסדיר ביקור נוסף אצל שני הבנים.

בעיה מיוחדת התעוררה במקרה של סנאא גובראן: בעקבות התערבות המוקד קיבלה האישה היתר תקופתי לביקור בכלא, באמצעות הסעות הצלב האדום, כדי לבקר את בעלה שבכלא, אלא שלא יכלה לממש את ההיתר, שכן היא תושבת הגדה והוא תושב ירושלים. ימים נפרדים מוקצים לביקורים של תושבי הגדה אצל אסירים תושבי הגדה וימים אחרים לביקורים של תושבי ירושלים אצל אסירים תושבי ירושלים. הגב' גובראן נפלה בין הכיסאות. שוב התערב המוקד וגם תסבוכת ביורוקרטית זו באה על פתרונה.

דיווח ארגוני וכספיחברי הנהלת המוקד

- * מר יוסי שוורץ, מ"מ יו"ר ההנהלה, בעבר מנהל המוקד
- * מר ויקטור לדרפרב, גזבר המוקד, יועץ כלכלי, MA במינהל עסקים
- * מר דן ביתן, מנהל אדמיניסטרטיבי במכון טרומן לחקר השלום, האוניברסיטה העברית, ירושלים
- * ח"כ פרופ' נעמי חזן, חברת כנסת
- * הגב' רחל וגשל, אחות
- * מר עלא חטיב, בעבר מנהל המוקד, כיום מנהל מרכז רפואי, טירה
- * עו"ד תגריד ג'השאן, בעבר עו"ד המוקד להגנת הפרט, כיום יועצת משפטית ל"שדולת הנשים" ול"נשים למען אסירות פוליטיות"
- * פרופ' פרנק סטיוארט, האוניברסיטה העברית בירושלים, לימודי איסלאם ומזרח תיכון.
- * ד"ר אבנר דה-שליט, מרצה בחוג למדעי המדינה באוניברסיטה העברית בירושלים.

צוות המוקד

דליה קרשטיין, מנהלת המוקד
 ריימונדה מנסור, רכזת אדמיניסטרטיבית
 זהבה כהן, מזכירה
 מייסא חוראני, רכזת קשר עם מתלוננים
 מהא ח'טיב, קבלת קהל
 טלי גור, רכזת תלונות
 מורן כהן, רכזת תלונות
 נטע הראל, רכזת תלונות
 יוסי וולפסון, ע' משפטי
 אליהו אברם, מנהל המחלקה המשפטית
 האלה ח'ורי, עורכת דין
 הישאם שבאיטה, עורך דין
 עלי חיידר, עורך דין
 קוני הקברט-שפר, רכזת משאבים
 יוסף ברודר, מנהל חשבונות.